ՄՈՒՐԱՏ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԱՍՄԱՅ ՄՀԵՐ

(ԴԻՑԱԶՆԱՎԼԻՊ)

ԵՒ

ՀԱՄԱՆՈՒԱԳ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ — 1971

ՄՈՒՐԱՏ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ասմունք

(ԴԻՑԱԶՆԱՎԷՊ)

եւ

Համանուագ

ՏՊԱՐԱՆ ՍԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ — 1971

ՍԱՍՄԱՅ ՄՀԵՐ

(Դիւցազնավէպ)

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն Ք

Դառնամ ողորմի տամ Սանասարին,
Դառնամ ողորմի տամ Պաղդասարին
Ու ողորմի տամ Առիւծ Մըհերին:

Դառնամ ողորմի տամ Թըռլան Դաւ'թին,
Եւ ողորմի տամ Խաթուն Խանդութին,
Ողորմի՝ նաեւ Ջէնով Օհանին:

Դառնամ ողորմի տամ Ջոջանց ողջ տան,
Լոյսի մէջ ըլլայ անոնց շիրմատան:

Այս պատմութիւնը մըտիկ ընողին
Հօր – մօր հոգիներն լոյսով ողողուին:

ՄԱՍՆ ԱՒԱԶԻՆ

I

Մըհերը մընաց քեռիներուն տունն,
Դաւիթն ու Խանդութն ետ դարձան Սասուն.
Զըմրշկիկ Սուլթանն ելաւ Դաւ'թին դէմն,
Առջեւը կըտրեց զերթ ապառաժ վէմ.
«Այսօր իմ օրն է կըռիւի քեզ' հետ»
Ըսաւ Դաւիթին ու լարեց իր նետն:

— Զըմրշկիկ Սուլթան, տուր ինծ' ժամանակ
«Խանդութն տուն տանիմ ու դառնամ մինակ:»
— Խաչ պատարագին վրայ ըրէ երդում,
«Որ երեք օրէն ետ կը դառնաս դուն»,
Ըսաւ Զըմրշկիկն: Դաւիթն ալ ըրաւ,
Խորհելով՝ ձեռքը խաչին չըդըրաւ:
Խաչը աջ ծոցէն՝ ձախին էր անցած,
Ու Դաւիթն, անգէտ, ձեռքը հոն դըրած...
Ու Խանդութին հետ հասաւ ան Սասուն,
Մոռցաւ Զըմշկիկին իր տըւած խոստումն,
Երեք օրն եղաւ՝ երեք տարի լման,
Դաւիթը յիշեց իր կապած պայմանն,
Խաչին տեղն արդէն խարան մ'էր հիմա,
Ո՞վ սուտ երդումով անպատիժ մընայ:

Խանդութին ըսաւ որ ջուր տաքցընէ,
Ու շորերն հանեց որ զինք լոգցընէ:
Պատուիրեց կընկան որ մարմնին վըրայ
Տեսածը՝ չըլլայ իր երեսին տայ:

Խանդուխթը սակայն խարանն երբ տեսաւ
«Դաւիթ, ի՞նչ վէրք է քամակիդ» ըսաւ:
— Կոտրի բերանըդ, քեզի չըսի՞ ես,
«Երեսիս չըտաս ինչ որ կը տեսնես.
«Սուտ երդում ըրեր եմ խաչին վըրայ,
«Եւ իմ պատիժը մահ պիտի ըլլայ»:

II

Ու հեծաւ Դաւիթն իր հըրեղէն ձին,
Կրունկի գընաց դէմ Զըմբշկիկին:
Ամբողջ ցերեկը կըռնւ կ'ընէր ան,
Կու գար կը մըտնէր, իր'կունն, աւազանն,
Ու կը բուժուէին վէրքերն հըրաշքով ...
Կը մըտնէ ինչպէս մըրրիկն վանայ Ծով,
Ամէն առաւօտ կ'իջնէր կըռուի դաշտ,
Թըշնամիին դէմ շարուած վաշտ առ վաշտ,
Եւ կը շողշողար թուրը կայծակին,
Ու կը նօսրանար թիւը բանակին:

III

Զըմբշկիկ Սուլթանն տեսաւ չէ հընար՝
Յաղթել Դաւիթին զօրքով անհամար.
Ծագեցաւ մըտքին՝ հընարք սատանի,
Կըրակ դըրաւ ան խոփը գուլթանի,
Ու Դաւիթն երբոր անհոգ կը լոգնար,
Զըմբշկիկ Սուլթանն խոփը նետեց վար.
Հըրաշէկ խոփը՝ Դաւ'թի քամակէն
Մըտաւ՝ ու ելաւ դուրս անոր կուրծքէն:
Ու վեհ ու հըսկայ կաղնիի մ'նըման,

Աւազանին քով տապալեցաւ ան:
Քուռկիկ Ջէլալին դիակը առաւ,
Թամբին նետեց զայն, ու Սասուն բերաւ:

IV

Սպանուեցաւ Դաւիթ, Խանդութն ետեւէն
Հող իջաւ իսկոյն՝ իր սիրտին ցաւէն,
Երդիքէն ինքզինքը նետելով վար.
Դլուխին տեղը, կ'ըսեն, խոշոր քար
Մ'այնտեղ կը մընայ դեռ ինչպէս մի սանդ,
Իր մահով մեզի թողած իբր աւանդ:

Թաղեցին Դաւիթն, Խանդութն ալ իր քով.
Ջէնով Օհանը, սիրտը կըսկիծով՝
Դընաց կապոյտկող բերելու Մըհերն,
Որ իր ձեռքով զայն կարգէ «Ջոջանց» տէրն.
Մըհերն հետն առած դարձաւ ան Սասուն,
Օրհնեց ու ըսաւ «Սասնայ տէրն ես դուն,
«Հայրըդ ա՛լ չը կայ ... Ըմմըշկիկ Սուլթան
«Դաւով, ոչ ոյժով, ըսպաներ է զայն,
«Ու եկեր հիմա տհեղ բանակով
«Ներստեր է Սասմայ սահմաններուն քով:»

V

Ու բերաւ Օհանը Հրեղէն ձին,
Համբուրեց Մըհերն ու դրաւ թամբին.
Ու ինքն ալ հեծաւ նըժոյգ մը ճերմակ,
Դէպ՝ Ըմմըշկիկին քըշեցին բանակն:

Վերէն երբ տեսաւ Օհանն անհամար
Թիւը թըշնամուն, «Ո՛վ Տէր բարեբար»

Ըսաւ, «Ես ծեր եմ, ու փոքր է Մըհեր,
«Եթէ ըսպանուի՝ Սասունը անտէր
«Պիտի մընայ միշտ՝ գերի օտարին,
«Անվերջ սուգ պիտի իջնէ մեր երկրին.
«Բարձրիկ Մարութայ Սուրբ Աստուածածին,
«Մանուկ Մըհերն առ տակը քու Սջին:»

Մըհերն հօրեղբօրն՝ հեղ մը նայեցաւ,
Ու դէմքէն անոր միտքը հասկըցաւ.
— Հօրեղբայր, վանէ վախը քու միտքին,
«Մեզ՝ օգնական է Տէր Պատարագ'ին.
«Հօրըս թարմ մահուան բոցն է սըրտիս մէջ,
«Ես մանուկ՝ թէեւ, վըրէժս է անշէջ.
«Ցըշէ, հօրեղբայր», սիրտ տըւաւ տըղան:
Ու դեւերու պէս Մըհերն ու Օհան՝
Խարդախ Սուլթանի բանակը մըտան:

Զէնով Օհանը կը զարնէր, կ'անցնէր,
Մըհերն հարուածով հուսկ, կը լըմընցնէր
Ինչ որ Օհանը կիսատ էր թողած:
Ցուռկիկ Զէլալին սըմբակներուն տակ
Հազար մարդ ջարդեց, մընացածն անկարգ
Թողին ու փախան, ու կը փախին դեռ,
Ու կը սըրսըփան երբ Սասմայ Մըհեր
Անունը հասնի իրենց ականջին,
Կ'ըսեն ուր որ են՝ նորէն կը փախչին...

Ու Զըմըշկիկի սատակն երբ տեսան,
Ինկածներուն մէջ, Մըհերն ու Օհան,
Վըրէժն յագեցած ետ Սասուն դարձան:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

I

Օհանն ու Մըհեր յոգնած, պարտասած
Տակաւին՝ Սասուն նոր էին հասած,
Ու կը սպասէին որ խաղով–ծափով,
Ժողովուրդն ամբողջ մեծով–պզտիկով,
Դար–տանէր զիրենք յաղթական փառքով...
Նայեցան հեռուն անհամբեր, երկար,
Դիմաւորութեան բայց եկող չըկար ...
Շարունակեցին ճամբանին տրխուր,
Օհանն առջեւէն, վիզը քիչ մը ծուռ:

Տեսան ժողովուրդն սուգի մէջ նորէն,
Մըսրայ նոր Մելիքն միւսէն անօրէն,
Լրսելով որ ալ Սասունն է անտէր,
Մեծ Կոսպատինի թոռներն էր ղըրկեր,
Որ եկեր նըստեր էին Լօռուայ դաշտ,
Լուր էին ղրրկեր որ խարճը պատրաստ
Ըլլայ երբ հասնին — երեք–չորս օրէն —
Թէ չէ պիտի գան ամբողջ կոտորեն,
Կոտորեն պիտի թէ՛ մանուկ, թէ՛ ծեր,
Ու գերի տանին կիներ, աղջիկներ:

Օհանն երբ լըսեց գոյնն նետեց իսկոյն,
«Վա՜խ քանդըւեցաւ. ըսաւ ‘Ջոջանց Տունն,‘
«Ո՞վ պիտի հասնի մեզի օգնութեան,
«Չէ, եկեր–հասեր է ‘Օրը ցասման’:»
— Ի՞նչ պատահեցաւ քեզի, հօրեղբայր»,
Ըսաւ Մըհերն երբ Օհանը շըւար,
Կեցած Սասունի բախտն այսպէս կ’ողբար:

«Ըսէ, հօրեղբայր, ո՞վ է Կոսպատինն,
«Որ եկեր–նըստեր՝ մէջ Լօռուայ դաշտին,
«Լուր է ղըրկեր մեզ՝ որ շուտով Սասուն
«Պիտի գայ, քանդէ–այրէ մեր տեղ–տունն:
«Դուն վերադարձիր անհոգ, անխրտով,
«Ես Լօռի կ'երթամ, ղէ՛հ, մընաս բարով:
«Ինձի Լօռիի ճամբան լոկ ցուցուր
«Հօրեղբայր, որ ա՛լ չըսպասեմ ի զուր:
«Երթամ–ցուցնեմ թէ անտէր չէ Սասուն,
«Թէ Դաւիթներր կու գան ու կ'երթան,
«Սասունը պիտի մընայ անսասան:
«Երէկ Դաւիթն էր պաշտպան այս երկրին,
«Այսօր Մրհերն է. դեռ պիտի ծըլին
«Հազար ու հազար Դաւիթ ու Մրհեր,
«Որ Սասունն յաւէտ չը մընայ անտէր:»

— Մրհեր, դուն անփորձ մանուկ՛տակաւին,
«Անգէտ աշխարհի գէշին ու լաւին,
«Ի՞նչպէս պիտ' ելլես Մըսրայ զօրքին դէմ,
«Ձիւաղ մ'ամէն մէկն փախած դըժոխքէն,
«Լոյսին մէջ անգամ կարծես մէկ–մէկ դեւ,
«Աչքերնին կըրակ ու դէմքերնին սեւ.
«Ճարպիկ, քաջ, խարդախ, խաբեբայ ու նենգ,
«Ոչ Աստուած ունին, ոչ խիղճ, ոչ օրէնք.
«Դուն անփորձ մանուկ մը, անօգնական,
«Զուկի պէս իյնաս պիտ' անոնց ուռկան:
«Բայց պէտք է երթաս, չունինք ուրիշ ելք:»
Ծեսոյ Մրհերը՝ օրհնեց, համբուրեց,
Ըսաւ, «Սասունն աչքը քեզ է յառած,
«Բարի ճանապարհ քեզ' ու բարի դարձ.
«Ու հիմա լաւ ուշ դիր իմ խըրատիս,

«Ջըլլայ Թըշնամու հետ սեղան նըստիս,
«Անուշ խօսքերով չըլլայ քեզ խաբեն,
«Ջըլլայ Թողուս դուն որ ոյժըդ չափեն.
«Եղիր միշտ պատրաստ, աչալուրջ, արթուն,
«Ոյժիդ հետ խելքդ ալ միշտ գործածէ դուն.
«Գիտցիր թ'առջեւըդ վիհեր կան պահուած.
«Ջեզի պահապան Սասունի Աստուած,
«Ինչ–Պատարագին քեզի օգնական,
«Նեղութեանըդ մէջ չըլլայ մոռնաս զայն:»

— Հօրեղբայր, ինծմով անհոգ եղիր դուն,
«Ու հանգիստ սիրտով վերադարձիր տուն:»
Ըսաւ Մրհերն ու Ջուռկիկը քըշեց ...
Օհանը երկար դեռ հոն ըսպասեց,
Մինչեւ որ Մրհերը անհետացաւ,
Յետոյ գըլխիկոր ետ Սասուն դարձաւ:

II

Փայլակի մը պէս Ջուռկիկ Ջէլալին,
Մրհերը հասցուց բարձրադիրք Լօռին:
Վարը դաշտին մէջ ճերմակ վըրաններ
Շարուած էին. ու Մըսրայ զինուորներ,
Շրջանակ կազմած վըրաններուն քով,
Ծափ կը զարնէին երգով ու դափով,
Բոշայ աղջիկ մը կը պարէր մէջտեղ ...
Մէկ կողմը կանաչ վըրան մը շրջեղ,
Շուրջն որուն չորս սեւ զինուորներ պահակ
կեցեր էին լուրջ, ձեռքերնին նիզակ:

Ջին քըշեց Մրհեր ու մըրրիկի պէս,
կանաչ վըրանին մօտ՝ գոռաց այսպէս.

«Կոսպատնի ճեռեր, ելէք շուտ իմ դէմ,
«Ելէք որ մէկէն ձեր հաշիւն մաքրեմ:»
Զորս պահակները առջեւը կեցան,
Միւս զինուորներն ալ շուրջն հաւաքուեցան,
Բոշայ աղջիկն ու պար եւ երգ մոռցած,
Մըհերին քովն են, ամէնքն ալ ապշած,
Անմօրուք, անպեխ որ մանչն այս չիմար,
Համարձակած է այսպէս մահուան գալ:
«Դուրս ելէք» գոչեց Մըհերը կըրկին,
«Դուրս ելէք տեսնեմ մա՞րդ էք դուք թէ կին:»
Գաղտնի մօտեցաւ մին պահակներէն,
Ու վիրաւորեց Ռուռկիկը ոտքէն.
Նիզակին ծայրը ոտքին մէջ մընաց ...
Մըհերը՝ ինչպէս առիւծ մը կատղած,
Բռնեց զայն նետեց խիճի մը նըման,
Ու քովիններն ալ. դիակներն հասան
Երկիրը Մըսրայ, մարդիկ զարմացան,
«Երկինքէն» ըսին «դիակ կը տեղայ:»
Միւս զինուորները երբոր այս տեսան,
Ձիր ու ցան եղած ձըգեցին, փախան:
Մըհերը թողուց որ անոնք փախչին.
«Լուր տարէք» կանչեց, «Մըսրայ Մելիքին,
«Թ'ով գայ մեր երկիրն իբրեւ թըշնամի,
«Մըհերը պիտի զայն պատին գամի.
«Իսկ ով մօտենայ որպէս բարեկամ,
«Պիտի բաց գըտնէ մեր սիրտն ու սեղան.
«Հաշիւ ունինք լոկ ձեր ջոջերուն հետ,
«Պիտ' մարենք անոնց արեւն առյաւէտ:»
«Կոսպատ'նի թոռներ, ելէք իմ դիմաց,»
Վերջին անգամ մ'ալ Մըհերը գոռաց,
Փըչեց վըրանին՝ շունչովն իր ահեղ,

Վըրանը թըռաւ ... ու տեսաւ այնտեղ,
Անկիւն մը շրւար, կարկամ, կրծկըւած,
Երկու կին՝ վախէն իրար փաթթըւած:

«Ձեր մարդի՞ն ուր են» հարց տըւաւ Մըհեր,
Պատասխանեցին, դողալով կիներն,
Թ'անոնք փախած են, եւ իրենք են լոկ
Մընացեր այնտեղ անտէր եւ անոք:
Մըհերին սիրտը կասկածը մըտաւ,
«Բացէք ձեր դէմքը» կիներուն ըսաւ,
«Եթէ տեսնեմ որ չէք խարեր դուք զիս,
«Կը ձըգեմ դառնաք ձեր հողը հանգիստ.
Մըհերը վերցուց քօղն անոնց դէմքէն,
Ու ետ քաշուեցաւ իսկոյն՝ զըզուանքէն.
«Ջի՞ք ամբչնար դուք ձեր բեղ–մօրուքէն»
Ըսաւ ու թըքեց անոնց դէմքերուն,
Կապեց երկուքն ալ իրենց ձիերուն,
Առջեւը ձըգեց ու բերաւ Սասուն:

III

Օհան երբ լըսեց՝ Մըհերն յաղթական
Կը վերադառնայ, ելաւ այս անգամ
Սասմայ ջոջերը ամէնքն հաւաքեց,
Վարդապետ, դըպիր, սարկաւագ, երէց,
Ժողովուրդն ամբողջ, թէ' պզտիկ թէ' մեծ,
Իր հետը առած՝ դիմաւորուելուն
Գընաց Մըհերին, փառքով բերաւ զայն:
Մըհեր՝ գերիներն յանձնեց Օհանին,
«Հօրեղբայր» ըսաւ «քու հրամանին
«Կը սպասեմ հիմա, ըսէ' ի'նչ ընեմ,
«Սգա՞ստ արձակեմ թէ չէ ըսպանեմ:»

Օհանը մընաց պահ մը շլացած,
Բայց մէկէն կարծես մեծ գիւտ մը ըրած,
«Չէ՛ Մրհեր, ասոնք պէտք է որ փինչենք
«Պատին, յաւիտեան հետքերնին ջընջենք,
«Որ լըսողները սարսափին, ասկան,
«Ու չեզլեն մէյ մ'ալ Սասնայ վըրայ գան:»
Եւ փինչից զանոնք՝ Մրհերը պատին,
Ու թողուց այնտեղ որ այդպէս սատկին:

«Հօրեղբայր, ըսէ, ուրիշներ ալ կա՞ն,»
Հարցուց Մրհերը, ու Չէնով Օհան
Պատասխանեց թէ երկու եղբայրներ
Ալ ունին անոնք, աւելի կատղած,
Աւելի հրսկայ, անգութ, անատուած:
«Պաշտպան են անոնք քաղաքին Մըսրայ:»
Խօսքը բերանն էր երբ Մրհերն «Ահա
«Ես կ'երթամ» ըսաւ, Քուռկիկը քըշեց,
Օհանը կանչեց «Տօ Մրհեր, կեցիր,
«Կեցիր քեզ օրհնեմ՝ յետոյ հեռացիր.»
Երկար կանչեց բայց Մրհեր չլըսեց:

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

I

Ջին քրշեց Մրհեր դէպ՝ Մըսրայ քաղաք
(Օդն հեղձուցիչ էր, արեւը կըրակ)
Մըսրայ երկիրն էր անափ անապատ,
կը սողար նեղոսն զերդ խոշոր վիշապ,
Դէմն իր կանգնեցան քառաս՝ներկու դեւ,
Ամէնքն ալ հըսկայ եւ ամէնքն ալ սեւ:
կանչեցին «Ո՞վ ես դուն, ա՛յ անխելք մարդ,
«Որ կու գաս ոտքովդ իյնալու թակարդ,
«Ձի՞ս լըսած միթէ դուն անունը մեր,
«Թէ չէ կը կարծես ինքզինքըդ անմեռ:»

Մրհեր համբուրեց ‘Թուրը կայծակի’,
Դիմացը կեցաւ քառաս՝ներկուքին,
Գոռաց «Ձեմ լըսած եա՞նունը ձեր,
«Իսկ դուք լըսա՞ծ էք թէ ով է Մրհերն:»
‘Մրհեր’ անունը երբոր լըսեցին,
Քառաս՝ներկուքն ալ ծունկի չոքեցին.
«Մենք ըստրուկներդ ենք, դուն եղիր մեր տէրն,
«Ի՞նչպէս գիտնայինք թէ դուն ես Մրհերն:
«Եղբայրներ ենք մենք քառասուներկու,
«Սիրով օղակուած ամէնքս մէկ մէկու.
«Դուն ալ, կ’աղաչենք եղիր մեզ՝ եղբայր...»
«Ի՞նչ ազգէ էք դուք, ո՞ւր է ձեր աշխարհն,»
Հարցուց Մրհերը լուրջ ու մըտախոհ,
Բայց դէմքը արդէն յաղթութեամբը գոհ:
— Հալէպ քաղաքին մեր հայրն էր արքան,
«Գըլխին թագ ունէր ու ձեռքին մական,

«Պալատներ ունէր փարթամ ու շքեղ,
«Մեր քոյրն է հիմա գահին՝ հօրը տեղ...»
Հին դեւերը: Մրհեր զարմացած՝
«Ի՛նչպէս կին է որ հօր տեղն է անցած
«Բառ՛աուն եղբօր մէջ, ի՞նչպէս կ՛ըլլայ որ
«Կին մը գահ նրատի իրու թագաւոր»
Հասաւ, «Տե՜հ եկէք–երթանք մէկ տեսնենք»
«Դուն առաջ անցիր, կը հետեւինք մենք,»
Հին դեւերն՝ու ձիերը հեծան,
Իրար հետէ կարգով շարուեցան:

II

Կը քշեն դէպի Հալէպու քաղաք,
(Օդն հեղձուցիչ է, արեւը կրակ)
Մրհեր առջեւէն, հետէն դեւերն,
Ու ճամբան անծայր, հազիւ կէտն են դեռ.
Ու ճամբան անծայր, շուրջն ամայութիւն,
Ոչ մարդ կ՛երեւի, եւ ո՛չ անասուն,
Ո՛չ վայրի գազան, թրռչուն կամ սողուն:
Դեւերէն երկուքն մէկէն զաուեցան,
«Ձենք գար մենք» րսին, փախան–հեռացան:
Ուրէն ուշ էր երբ իմացաւ Մրհերն,
Որ զոյգն այդ էին Կոսպատա՛նի թոռներ:

III

Ու եկան հասան Հալէպու քաղաք,
Տուներն ամայի, դուռները խորտակ,
Փողոցներուն մէջ ոչ կատու, ո՛չ շուն,
Ո՛չ մանկանց ճիչեր, ոչ կիներ խընդուն...
Փացին ու մրտան պալատ մը հրսկայ,

Տեսան հոն ալ մարդ–մարդասանք չըկայ:
Տաան ջըւալ ալիւր կար բայց մէկ անկիւն.
Մըհերը պատուէր տալով դեւերուն,
Ըսաւ «ես մընամ հոս խըմոր շաղիմ,
«Մէկերնիդ երթայ մէրին փայտ քաղէ,
«Ուրիշ մը երթայ ջուր կապէ առուն,
«Միւսներդ գացէք լեռները հեռուն,
«Վայրի գազաններ բըռնեցէք–բերէք,
«Իրիկուան ընթրիքը հոս պատրաստենք,»
Ըսաւ, դեւերը հընազանդ–հըլու,
Լեռները գացին ոչխար որսալու:
Մէկն ալ անտառը գընաց՝ փայտ կըրէ,
Ուրիշ մ'ալ գընաց որ ջուրը բերէ,
Մըհերը նըստաւ ալիւրը մաղեց,
Ու ջուրն երբ եկաւ՝ խըմորը շաղեց:

Մէկն եկաւ տաան սայլ փայտը շալակին,
Միւսներն երեսնուէթ ոչխարներ զարկին:
Բերաւ ամէն մէկն կախած իր ուսէն.
Առուէն արդէն ջուրը կը հոսէր.
Ցետոյ հըրաման առին դաշտ գացին,
Մըհերը մընաց այնտեղ առանձին:

IV

Մըհերը ելաւ նըստաւ դուռին մօտն,
Թարըմ հացին ու խորոված՝ հոտն,
Մինչեւ հեռուներ տարածուած՝ արդէն,
Կը սպասէր ան հոն որ դառնան դաշտէն:
Պառաւ մը եկաւ ու կեցաւ իր քով,
«Բեռու տղայ, ըսաւ, քու օրըդ բարով:

«Երեք օր է որ բան չեմ կերած ես,
«Բան մը տուր ուտեմ, Աստուած օրհնէ քեզ,
«Ծըլիս ու ծաղկիս» ըսաւ Մրհներին:
Մրհեր, պառաւին տալով բանաքին,
Ըսաւ, «Գընա ներս, ընդրիքը պատրաստ
Պիտի գըտնես հոն, կեր որքան կըրնաս:»
Ներս մըտաւ պառաւն ու դուրս չելաւ ա՛լ,
Մրհները դուրսը ըսպասեց երկար:
Ըսաւ «Մէյ մ՚երթամ տեսնեմ ի՛նչ կ՚ընէ.»
Դաղտուկ ներս մըտաւ Մրհներն՝ ի՛նչ տեսնէ,
Ո՛չ միս մընացեր, ո՛չ հացի կըտոր,
Ո՛չ մորթեր բըրդոտ, եւ ո՛չ իսկ ոսկոր:
Կեցաւ պահ մը հոն՝ զարմացած, ապշած...
Պառաւը անդին բերանն լայն բացած,
«Ամէնը կերայ, դեռ անօթի եմ,
«Բարով եկար դուն որ քեզ ալ ուտեմ:»
Ըսաւ ու ցատկեց Մրհներին վըրայ,
(Կարծես ըլլային՝ աչքերը քուրայ.)
«Վա՛յ քեզ, անաստուած, մարդակեր պառաւ,»
Գոռաց Մրհներն ու ապտակ մը զարկաւ,
Պառաւին գըլուխն ուսէն վար ինկաւ:

V

Օրը վերջապէս եղաւ իրիկուն.
Դեւերը դարձան ու տեսան տրտում,
Դուռին քով նըստած, կը սպասէր Մրհներն.
«Ի՞նչ ունիս» ըսին, «ի՞նչ է պատահեր.»
Ու հաւաքուեցան ամէնքն անոր շուրջն.
«Ինչո՞ւ ես այդպէս տըխուր, լուռ ու մունջ,
«Թէ չէ Սատանն է քու միտքը ինկեր,

«Թէ չէ մէկն հեռուն քեզի կը սպասէ,
«Եղբայրներ ենք ա՛լ, մի պահեր, ըսէ,
«Մարդ ենք ամէնքս ալ, ունինք մեր ցաւեր,
«Տէ՛հ, Մրհեր, ըսէ՛, ցաւը չեն պահեր.»
— Ներս երթանք տեսէք ինչ է պատահեր»
Ըսաւ Մրհերն ու զանոնք ներս տարաւ,
Գրնաց սըրահին մէջտեղ կանգ առաւ:
Ու ցուցուց հացին տաշտերն պարպըւած,
Ջառասուն կանթինոց կաթսան շըրջըւած.
Ցուցուց պառաւին մարմինն հոն փըռուած,
Ցուցուց գըլուխը՝ աչքերը լայն բաց.
Ցետոյ ամէն բան պատմեց դևերուն ...
Ու երբ վերջացուց ան իր պատմութիւնն,
Դևերն, ամէնքը, լայն շունչ քաշեցին,
Եկան Մրհերի ձեռքն համբուրեցին:
Ըսին, իսկ հիմա դուն մըտիկ ըրէ,
«Այս էր մեր քոյրը, իր ծընած օրէն
«Մարդակեր էր ան, նոյնիսկ մեր հայր–մայր
«Այս կինն է կերեր ... անթիւ, անհամար
«Մարդ, կին ու մանուկ, երիտասարդ, ծեր,
«Այս անաստըւած կինն է յօշոտեր ...
«Մըսրայ քաղաքէն մինչ Հալէպ քաղաք,
«Դուն աչքովդ տեսար անմարդ, աւերակ.
«Իր ձեռքէն մենք ալ հազիւ ազատուած,
«Անապատն էինք փախած, պահուըտած.
«Երկու դևերն այն որ չեկան մեզ՛ հետ,
«Այս կընոջ ահէն դարձան–փախան ետ ...
«Մրհեր, դուն ես լոկ անվախ ու հըզօր,
«Դուն պիտի ըլլաս մեզի թագաւոր.»
Ըսին դևերը ու ծունկի եկան,
«Դուն մեր փըրկիչն ես, ու դուն մեր արքան:»

Մրհերը այսպէս պատասխան տուաւ,
«Շընորհակալ եմ, եւ գոհ եմ իրաւ,
«Սակայն ուրիշի գահին չունիմ աչք.
«Լըսեցէք ուրեմն դուք ալ իմ փափաք,
«Էն մեծը ձեզմէ կարգենք թագաւոր...
Ես Պաղտատ կ'երթամ իմ մեծ հօրեղբօր
Գերեզմանն ուխտի...» Բայց ամէնքը մէկ
Ըսին, «Պիտի քեզ մինակ չըձըգենք:»

Ու մեծ եղբայրը թագաւոր ըրին,
Միւս բոլորը ելան Մրհերին
Հետ ճամբայ ինկան դէպ' Պաղտատ քաղաք:
(Օդն հեղձուցիչ էր, արեւը կըրակ:)

ՄԱՍՆ ՉՈՐՐՈՐԴ

I

Բըշեցին անցան անձայր անապատն,
Ու գացին–հասան Պաղտատու քաղաք․
Կարծես թէ կըրակ կը մաղուէր վերէն,
Ու գետնին տակն ալ կըրակ կը վառեն։
Հասան, կանգ առին քաղ'քին դըրան մօտ,
Քաղաքն անծանօթ, մարդիկ անծանօթ...
Մըհերը տեսաւ՝ կեցած դուռին քով,
Դերվիշ մը, երկար, ճերմակ մօրուքով,
Մօտեցաւ անոր ու տըւաւ սելամ,
«Սելամ ալէքում, դերվիշ բարեկամ.»
— Ալէքում սելամ, դերվիշը ըսաւ,
Պիշ–պիշ Մըհերի դէմքին նայեցաւ.
«Գիտե՞ս դուն, պապա» Մըհերը հարցուց,
«Թէ ո՛ւր է շիրիմը Պաղտասարին.
«Թէ գիտես, խընդրեմ, զայն մեզի տաս ցոյց,
«Կ'ըսեն կանգուն է դեռ խաչն իր քարին,
«Կ'ըսեն դիմացն է պալատին ու մօտ.
«Մենք այս երկրին ու մարդոց չենք ծանօթ.
«Եկեր է ան հոս՝ քաղաքն այս հիմներ,
«Հոս թագաւորեր ու հոս ալ մեռեր:»
Նայուածքը անթարթ Մըհերին յառած,
Պատասխան տըւաւ դերվիշը կամաց.
«Պալատ, թագաւոր ես չեմ ճանչըներ,
«Տէրը դերվիշին տուեր է հանճար,
«Կարդալու Գիրը՝ ճակատին մարդուն.
«Կը թըւի հեռու երկրէ կու գաս դուն.
«Տէ՛հ եկուր հեղ մը քու բախտիդ նայիմ,

«Անցեալըդ ըսեմ, եւ ապագային
«Ինչե՞ր կան պահուած քու ճամբուդ վրայ,
«Ո՞վ կը հառաչէ քեզ՝ համար կու լայ,
«Փիշեր ու ցերեկ դեռ կը սպասէ քեզ,
«Նարօտիդ հուբէն սիրտը ողջակէզ:»
— Չեմ ուզեր որ մարդ իմ բախտն իմանայ,
(Արդէն ժամանակ ալ չունիմ հիմա.)
«Տէրն ըստեղծեր է զիս հրզօր, անյաղթ,
«Բայց ճակտիս նաեւ գրեր է 'անբախտ':»
Ու Մրհեր ծեռքը գրպանը տարաւ,
Եւ ծեր դերվիշին ծեռքին մէջ դրաւ
Դրամ մ'ու քրշեց ծին, քաղաք մըտաւ,
Եառնէն դեւերն, ու գընաց, գըտաւ
Իր մեծ հօրեղբօր դամբանը շրջեղ,
Պալատին դիմացն, պարտէզին մէջտեղն:
Ծունկի եկաւ հոն, գերեզմանին քով,
Աղօթից վրան, ու պարզ հաւատքով
«Հայր Մեր» մը ըսաւ, քարը համբուրեց,
Շիրիմին վրայ քիչ մ'ալ խունկ այրեց:
Դիտցած աղօթքներն ամէնը ըսաւ,
Նորէն ու նորէն ծայրէն ըսկըսաւ:

II

Տեսաւ զայն վերէն՝ Արքան զարմանքով,
Ու իսկոյն իջաւ ան Մրհերին քով.
«Թըշնամի՞ ես դուն, թէ չէ բարեկամ,
«Ի՛նչ գործ ունիս հոս» հարց տըւաւ արքան,
«Օտար կ'երեւիս հագուստով, բարքով...:»
Պատասխան տըւաւ Մրհերն յարգանքով.
«Ապրած կենաս դուն, ով մեծ թագաւոր,

«Օտար եմ, այո, կու գամ հետաւոր
«Սասունէն՝ ուխտի այս գերեզմանին,
«Մեծ հօրեղբայրս է, մեռնիմ անունին:»
Մըտիկ ըրաւ զայն՝ արքան հոգեխռով,
Ու երբ վերջացուց, «Դուն հազար բարով
«եկեր ես» ըսաւ, «մեր գիրքերուն մէջ
(«Ջեմ յիշեր հիմա ո՛ր գիրքին՝ ո՛ր էջն)
«Իրաւած է արդէն՝ մէկն որ Սասունէն,
«Ջոջանց քաջերու անյաղթ արիւնէն,
«Պիտի գայ–ըլլայ Պաղտատի արքան ...
«Սիրով կը յանձնեմ քեզ՝ թագս ու մական,
«Ազատէ միայն մեզի կոպ դեւէն,
«Որ խումբ մ'հրսկաններ ծրգած եռեւէն,
«Կու գայ, կը քանդէ գիւղերն ու քաղաք...
«Տէ՛հ եկուր ծեռքովս ըրնեմ գըլխիդ թագ,
«Միայն ազատէ ըզմեզ իր ծեռքէն:»

— Տէր արքայ, հիմա կ'երթամ ես իր դէմ,
«Մէկ–երկու օրէն, զայն, ողջ կամ մեռած,
«Պիտի գըտնէք ձեր ոտքերուն առաջ:
«Բայց ես աչք չունիմ ձեր գահին–թագին,
«Վեռնոտ Սասունը ոչ մէկ քաղաքի
«Հետ չեմ փոխեր ես, եղէք ապահով,»
Ըսաւ Մըհերը, ու խոր յարգանքով
Ջաւուեցաւ–գընաց, դեւերն եռեւէն:
Կոպ դեւը գիրենք դեռ շատ հեռուէն
Տեսաւ. ջաղացքի քարեր մէկ ծեռքով
Կը նետէր: Քարերը Մըհերին քով
Կ'իյնային, կըտրած օրուայ մը ճամբայ.
Մըհերը սակայն հաստատ, աներկբայ,
Իր դեւերուն հետ, քըշեցին մըտան

Խորն անապատին ու գացին–գտան
Կապ դեւը հըսկայ քարայրի մը մէջ,
Վախէն ու դողէն կուրծքը ելեւէջ:
Վանայ Ծովն ինչպէս փոթորկի պահուն՝
Կը փըշշար դեւը, շունչն ահեղ հովուն
Նըման կը շարժէր՝ քարայրը հըսկայ.
«Տէ՛հ վեր կաց, քեզի ազատում չըկայ,
«Շատ ես խաղցեր դուն մարդոց կեանքին հետ,
«Կարգը իմս է արդ, պիտի առյաւէտ
«Մարեմ հիմա ա՛լ քու կեանքիդ արեւ,»
Ըսաւ Մըհերը, «շուտ վեր կաց չար դեւ,
«Ելիր ու փորձէ ոյժդ վերջին անգամ,
«Տես ի՛նչ դըժուար է մեռնիլն, անըզգամ:»

Եւ յիշեց Մըհեր՝ Խաչ–Պատարագին,
Բարձրիկ Մարութայ Սուրբ Աստուածածինն.
«Դուն Պաղտասա՞րն ես», դեւը տըւաւ հարց,
«Թէ չէ Դաւիթն ես,» աչքերը լայն բաց,
Նայեցաւ պահ մը վախով՝ Մըհերին:
«Քեզմէ կ'առնեմ ես հոտն Պաղտասարին,
«Իսկ ես հիւանդ եմ, հիւանդ ու տըկար:»
Ու դեւն ըսկըսաւ սարսափէն դողալ:
— Ոչ Դաւիթն եմ ես, ոչ ալ Պաղտասար,
«Ապա Մըհերն եմ, Մըհեր հոգէառ:
«Ի՞նչ ես պահուըտեր կընիկներու պէս,
«Սուտ հիւանդ եղեր. դուն զո՞վ կը խաբես.
«Ո՞վ էր ջաղացքի քարերը նետող
«Մէկ օրուայ ճամրայ ... իսկ հիմա սուտ դող
«Բըռներ է քեզի: Տէ՛հ վեր կաց շուտով
«Վըճարէ պարտքըդ Մըհերի ձեռքով:»

Դեւն երբ լըսեց որ Դաւիթ չէ ան,
Ոչ ալ Պաղտասարն, մէկէն վառուեցան
Աչքերը — երկու խարոյկներ կարծես —
Ու ոտքի ցատկեց հրսկայ արջի մ'պէս:
Եւ իրար դիպան երկու հրսկաներ
Ու դըղրդեցան քարայր, դաշտ ու լեռ.
Զերդ երկու վիշապ իրար պըլլըւած,
Ինկան ու ելան ... դեւն յանկարծ գոռաց,
«Հոս նեղ է, ա՛յ մարդ, մեր ոյժին համար,
«Դուրսը րսկըսինք մեր ահեղ պայքարն:»
Դուրս ելան իսկոյն, դաշտին մէջ արձակ,
Ու իրար դիպան զերդ ամպրոպ–կայծակ:
Իրենց բախումէն փայլակ մը շողաց,
Երկիրը կարծես ժաժքէ մը դողաց,
Ողջ անապատը ցաւէն հառաչեց,
Ու փոշին երկնի երեսը գոցեց:
Պայքարը տեւեց ամբողջ երեք ժամ,
Իրար փաթթըւած ելան ու ինկան,
Մինչեւ որ դեւը ինկաւ յոգնատապառ,
Ինչպէս կաղնիի վիթխարի մի ծառ:
Մըհերն ալ անոր գըլուխը կըտրեց,
Սրմաւի ծառի մը վըրայ տընկեց:
Ջառասուն դեւերն ալ նկան հիմա,
Իրենց հետ քառ'սուն գերիներ հրսկայ:
Ասոնք կոպ դեւին գըլուխն երբ տեսան,
Ձեռք–ծեռքի բըռնած շուրջպար մ'ըսկըսան:
Մըհեր, զարմացած, հարց տըւաւ անոնց,
«Հաւատարմութիւնն այսպէ՞ս է մարդոց,
Այսպէ՞ս կը յարգէք մահը ձեր տիրոջ...»
— Հըզօր տէր» ըսին «նախ մըտիկ ըրէ
«Մեր պատմութիւնը, յետոյ մեղադրէ:»

Պատմից ամէն մէկն իր գլխէն անցածն,
Կոպ դեռ ի՛նչպէս էր հայրն իր մեռցուցած,
Ամէն դին սրսիռած արիւն ու կըրակ,
Քաղաքներ, գիւղեր ըրած աւերակ:
«Իշխանուհիներ էին թէ իրենք,»
Ու բացին կուրծքերն անոնք մէկ առ մէկ:
Զարմանքէն ապշած, կեցած էր Մրհերն,
Զարմանքէն ապշած էին եւ դեւերն:
Հիմա իմացած՝ պատմութիւնն արդէն,
Մրհերը քաշեց ծառը արմատէն,
Դրաւ իր ուսին, ծիերը հնձան,
Օրուայ մը ճամբայ քրշեցին – անցան:

Յաղթութեան լուրը հասած էր Պալտատ,
Ու հիմա զինուոր, մանուկ, կին ու մարդ,
Պալատը ամբողջ, վէզիր, թագաւոր,
Կազմած խայտաբղէտ մի հրսկայ թափօր,
Դիմաւորութեան եկան Մրհերին,
Փառքով – պատիւով զայն պալատ բերին:

Մրհերը դրաւ արքային առաջ,
Դեւին գլուխը, աչքերը դեռ բաց,
Ըսաւ «Տէր արքայ, հանգիստ իշխէ ա՛լ,
«Ահա կառափը ձեր թըշնամուն չար:»

Ամէնուն առջեւ խօսեցաւ արքան,
«Քեզի կը յանձնեմ ես թագն ու մկան,
«Մրհեր, դուն ես լոկ արժանի անոր:»
— Ապրած կենաս դուն, ով մեծ թագաւոր,
«Քեզի ըսեր եմ որ ես աչք չունիմ
«Ուրիշի գահին, թագին, մկանին:

«Խընդրանք մը ունիմ, սակայն, քեզի ես,
«Որ քառ՛սուն խորան տաճար մը շինես,
«Մեր Պաղտասարին շիրիմին վըրայ,
(Անունն ալ կ՛ուզեմ Սուրբ Սարգիս ըլլայ)
«Քառ՛սուն քահանայ, քառ՛սուն սարկաւագ
«Բերես, կատարեն որ անոնց պըսակն՝
«Իմ եղբայրներուս եւ այս կոյսերուն.»
Ու պատմեց Մրհեր անոնց պատմութիւնն...

III

Եկեղեցի մը շինեցին փութով,
Ունան քահանայք խունկով, աղօթքով...
Եր՛սունինն զոյգ տըւած ձեռք–ձեռքի,
Խորաններուն մօտ կեցան պըսակի:

Զոյգի մ՛կընքահայրն եղաւ Թագաւորն,
Մրհերը ուրիշ զոյգի մը քաւորն.
Մէկալ զոյգերուն պալատականներ՝
Թագուհի, տիկնայքն ալ հարսնաքոյրեր:
Պըսակէն յետոյ նըւագ, պար եւ երգ
Տեւեցին քառ՛սուն ցերեկ ու գիշեր.
(Պաղտատ այդպիսի տօն դեռ չէր տեսեր)
Լոյսով ողողուած էր քաղաքն ամբողջ.
Մարդ, կին, մանուկներ, ծերերն իսկ դողդոջ
Պար էին բռնած փողոցներուն մէջ...
Ու քառ՛սուն օրուան եկաւ երբոր վերջն,
Թանկ նուէրներով, դափով, թըմբուկով,
Պարով ու երգով, պատիւով, փառքով,
Մրհեր ՛ւ իր մարդիկ, հարսներով իրենց
Ձամբու ղըրուեցան... կոյսերէն է՛ն մեծն

Տանելով Հալէպ իբրեւ թագուհի,
Պրսակեցին զայն վըրան արքայի:

Ու հոն ալ հարանիք ըրին քառ'ասուն օր:
Լըսեցին – նլան ծակերէն բոլոր
Որ փախեր էին Պառաւին ձեռքէն ...
Եկան հեռաւոր անապատներէն,
Շէնցուցին Հալէպ քաղաքը նորէն:

Երբոր վերջացան օրերն խընդութեան՝
Մըհերն ըսկըսաւ իր պատրաստութեան,
Ու փառքով, պատուով դրրին զայն ճամբու,
Դէպի հեռաւոր քաղաք Զրզերու:

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

I

Մրհերը եկաւ Ջրգերու քաղաք,
Դեռ հեռուէն լսեց աղմուկ–աղաղակ.
Ու երբ մօտեցաւ, տեսաւ գեան յորդեր,
Վիշապի մը պէս՝ քաղաքը կ'ուտէր:
Ամէն մարդ թողած՝ տուն–տեղ, ըստացուածք,
Քաղաքը ամբողջ իրար խառնըւած.
կիներու ճիչեր, ծերերու հառաչ.
Ոչխարի մայիւն, կովերու բառաչ...

Կեցաւ, նայեցաւ ու խըղճաց Մրհեր,
Ջին ասպանդակեց մէկէն դէպի լեռն,
Բըլուրի մը չափ ժայռ մ'ուսին առաւ,
Ու բերաւ գետին մէջտեղը դըրաւ.
Գետը երկու ճիւղ եղաւ մէջտեղէն,
Ու փըրկըւեցաւ քաղաքն հեղեղէն:

Քաղ'քին իշխաններն եկան Մրհերին,
Եկան՝ թանկագին նուէրներ բերին.
Խընդրեցին մընայ, ըլլայ իրենց մեծն.
Մրհերը անոնց խընդրանքը մերժեց,
Ու նուէրներն ալ բաժնեց խեղճերուն,
Հըրաժեշտ տըւաւ, քըշեց դէպ' Սասուն:

II

Ջին քըշեց Մրհեր ու Սասուն հասաւ,
Երկիրը աւեր–ամայի տեսաւ.

Տեսաւ քաղաքներն, շէներն աւերակ,
Տուները պարապ, դուռները խորտակ:
Շրջեցաւ գիւղերն, բայց ամէն տեղ նոյն
Պատկերը տեսաւ, մրտաւ տունէ տուն
Բայց մարդ չզըտաւ, ամէն տեղ արիւն,
Ամէն տեղ մոխիր, աւեր ու դիակ ...
Գայլերը միայն ազատ, համարձակ,
Հաւաքուեր էին դիակներուն շուրջն ...
Մրհները կեցաւ, դիտեց լուռ ու մունջ.
«Չէ, այս անարդար աշխարհքը հիմէն
«Պիտի քանդեմ ես, ու նորէն շինեմ.»
Խորհեցաւ Մրհներ ու քըշեց իր ձին
Դէպի Մարութայ բարձր Աստուածածին:

Ոչ քահանայ կար ոչ ալ սարկաւագ,
Տաճարն ալ գըտաւ կիսով փըլատակ:
Հոն ալ տեսաւ լոկ մոխիր ու արիւն ...
Միարան մը բայց գըտաւ մէկ անկիւնն
Կիսամեռ ընկած. «Աստուծոյ սիրոյն
«Կաթիլ մը ջուր իմ այրող շրթներուն»
Կը շշընջէր ան, լրսող չկար բայց ...
Մրհները անոր վէրքերը լուաց,
Ջուր տըւաւ անոր, խուրճին վար առաւ,
Մէջը ինչ որ կար առջևը դըրաւ:
Քանի մը պատառ կերաւ երբոր ան,
Դոյն եկաւ դէմքին, ոյժ եկաւ վրան:
«Ո՞վ ես դուն, ըսէ, բարի ուղեւոր,»
Վախէն դողալով հարցուց վիրաւորն:
— Մրհներն եմ, բայց նախ քիչ մ'հանգըստացիր,»
Ըսաւ Մրհները, «կեր ու կրշտացիր,
«Յետոյ կը պատմես թ'ինչ եկաւ – անցաւ

«Մեր երկրի գըլխէն:» Ու երբ կրշտացաւ
Մօրուքը սրրբից, «փառք քեզ Տէր» բաւ,
Իր պատմութիւնը այսպէս ըսկըսաւ:
«Ձեմ յիշեր ե՞րբ էր՝ ևկաւ Թրշնամին,
«Ու վանքը խուժեց աղօթքի ժամին.
«Մըտաւ՝ կոտորեց–ջարդեց անխընայ.
«Պատարագիչը սեղանին վըրայ
«Ինկաւ՝ աղօթքը դեռ իր շրթներուն.
«Ձեմ գիտեր ա՛լ թէ ի՛նչպէս այս անկիւնն
«Ինկեր եմ ես ալ՝ այսպէս կիսամեռ.
«Ձեմ գիտեր Սասուն կա՞յ մէկը ողջ դեռ,
«Եթէ կան՝ անշուշտ լեռներն են փախած,
«Քարայրներու մէջ ապաստան գըտած:»
Մըհեր ունկընդրեց, գոյն տըւաւ–առաւ,
«Հասկըցայ» ըսաւ ու ոտքի թռաւ:

III

Մըհերը ելաւ լերան կատարին,
Նայեցաւ՝ հեղ մը Սասմայ աշխարհին.
Լերան կատարներն՝ երկինք մըխրճուած,
Իսկ անդունդները՝ դըժոխքէն ալ ցած:
Նայեցաւ երկար ու սիրտը ելաւ.
«Ձէ, պիտի քանդեմ աշխարհն անիրաւ,
«Պիտի քանդեմ այս աշխարհը հիմէն,
«Ու տեղը արդար աշխարհ մը շինեմ...»
Եւ ձայնը ծըգեց ու կանչեց երկար,
«Սասունցիք, ո՛ւր էք ելէք լոյս աշխարհ.
«Ով ողջ է ելլէ թող ծակ–ծուկերէն,
«Շինէ հայրենի իր տունը նորէն:

Մըհերի ձայնը երբոր ճանչըցան,
Մէկ–մէկ՝ Սասունցիք լեռներէն իջան,
Դուրս ելան՝ ոմանք քարերուն տակէն,
Ոտ անդունդներու՝ ոմանք յատակէն.
Ծըլուրդներու պէս ծակերէն ելան,
Ս.մէնքն որ դեռ շունչ ունէին բերան:
Եկան Մըհերին շուրջն հաւաքուեցան,
Ու ըսպասեցին գըլխիկոր, անձայն:

Նայեցաւ անոնց Մըհերը երկար,
Ու սիրտը ելաւ, ու ըսկըսաւ լալ:
Կիներ, մանուկներ՝ վախէն կարծես խենթ,
Վիրաւոր մարդեր՝ անթեւ ու անձեռք.
Մէկուն աչքը կոյր, կամ ջարդըւած ունքն,
Մէկուն ոտքն կոտրած կամ առանց սըրունք:
Նայեցաւ անոնց Մըհերը՝ երկար,
«Չէ, պէտք է փոխեմ այս աշխարհը չար,
«Լաւ մըտիկ ըրէք, Սասունցիք» ըսաւ,
«Ձեր քաշածներուն չափը ա՛լ անցաւ,
«Պէտք է որ քանդեմ աշխարհն այս հիմէն,
«Ու տեղը արդար աշխարհ մը շինեմ,
«Ուր գայլն ու գառնուկն ապրին իբր եղբայր,
«Ուր մարդիկ այլեւս չըմորթեն իրար,
«Ուր գետը այլեւս քաղաք չըքանդէ,
«Մարդակեր պառաւ մ'ուր այլեւս չուտէ
«Ս.նթիւ–անհամար կիներ, մանուկներ.
«Կոպ դեւ մ'ուր չաւ'րէ գիւղեր, քաղաքներ...
«Որ ասկէ ետք ով որ այս աշխարհ գայ,
«Բաժինն իր առնէ ու յետոյ երթայ:
«Տէ՛հ, գացէք–առէք ձեր բահն ու բըռիչ,
«Եւ եկէք իսկոյն ու օգնեցէք ինծ'

«Որ այս անարդար աշխարհը քանդենք
«Հիմէն, տեղն արդար աշխարհ մը շինենք:»
Վերջացուց խօսքը ու լայն շունչ քաշեց
Մրհերն, ու կեցած տեղը ըսպասեց:
Բազմութենէն բայց ոչ ոք շարժեցաւ,
Մէջերնին միայն փըսփրսուք մ'անցաւ.
Մէկը գըլխիկոր մօտեցաւ իրեն,
«Ձենք ուզեր որ դուն աշխարհն անօրէն
«Քանդես, թոթովեց, եթէ քանդես զայն
«Ամենուս պիտի րլլայ գերեզման:
«Զարին հետ կեանքն ալ պիտի առնէ վերջ.
«Մըշտընջենական՝ կեանքն է ելեւէջ,
«Զարը հեղեղի նըման պիտի գայ,
«Արրբէ ու տանի, բայց ով որ տոկայ
«Պիտի րսկրսի ըսկիզբէն նորէն,
«Ա.րտը մրշակէ ու ցանէ ցորեն,
«Մոխիրը մաքրէ ու շինէ նոր տուն,
«Մայրն՝ նոր մանկան քով ըսպասէ անքուն,
«Մինչեւ նոր հեղեղ մը գայ ու տանի ...
«Դուն չար ես, Մրհեր, ծընունդ՝ սատանի,
«Գոհ ենք մենք, գոհ ենք մենք մեր վիճակէն,
«Թող ըլլանք գերի, բայց աշխարհն հիմքէն
«Պիտի չըքանդես ... Ձենք ուզեր մենք քեզ,
«Գընա Սասունէն, դուն անիծուած ես:»
Ժողովուրդն ամբողջ ձայն տըւաւ իրեն,
«Անիծուած Մրհեր, գընայ մեր երկրէն:»
Ու հիմա միայն նըկատեց Մրհեր,
Որ միաբանն էր դիմացն իր կեցեր:

IV

Զին հնծաւ Մըհեր, տըխուր, պարտըւած,
Կապարի պէս հոգն՝ ուսին էր նըստած.
Ու գընաց հօրը շիրիմին՝ կեցաւ,
Գըրկեց շիրիմն ու մանկայ մ'պէս լացաւ.
«Խէրիկ, ելիր վեր, խէրիկ, ելիր վեր,
«'Զի Սաամայ տունէն պէպահր են ըրեր.
«Աշխարհը՝ զընդան մ'է ալ ինծ' համար,
«Խէրիկ, վեր ելիր, Մըհերդ քովըդ առ:»

Աստուծոյ ամրով ձայն ելաւ շիրմէն,
«Տըղաս, գացեր է գոյնը իմ դէմքէն,
«Թափեր են մազերն գլխիս, մօրուքիս,
«Ինկեր՝ ոսկորները իմ կըմախքիս...
«Գընա Հալէպ դուն, իմ Մըհեր խեղճուկ,
«Հացըդ թրխուկ ի, շորերըդ կարուկ:»
— Չէ, խէրիկ, Հալէպ չեմ երթար ես ալ:»
Ու նորէն կանչեց երկար ու երկար,
Բայց հօրը շիրմէն պատասխան չըկար:

Ու գընաց մօրը շիրիմին կեցաւ,
Հողը համբուրեց, աղօթեց, լացաւ:
«Մէրիկ, ելիր վեր, մէրիկ, ելիր վեր,
«'Զի Սաամայ տունէն պէպահր են ըրեր.
«Աշխարհը՝ զընդան մ'է ալ ինծ' համար,
«Վեր ելիր, մէրիկ, Մըհերդ քովըդ առ:»

Աստուծոյ ամրով ձայն եկաւ շիրմէն.
«Տըղաս, գացեր է գոյնը իմ դէմքէն,
«Թափեր են մեռաքս մազերը գլխիս,

«Ինկեր ոսկորները իմ կըմախքիս.
«Իրնա Վանայ բերդ, իմ Մըհեր խեղճուկ,
«Հացըդ թըխուկ ի, շորերըդ կարուկ:»

Զին հեծաւ Մըհեր՝ տըխուր, պարտըւած,
Կապարի պէս՝ հոգն ուսին ծանրացած,
Ու հողն իսկ դըժուար կը վերցնէր զինք:
Գընաց ու գընաց, հասաւ Տոսպան բերդ,
Բերդը բացուեցաւ, ներս առաւ Մըհերն...
Ու մինչեւ հիմա, կ'ըսեն, հոն է դեռ:

Կ'ըսեն պիտի գայ բայց օր մը նորէն,
Պիտի գայ քանդէ աշխարհն անօրէն.
Ու կ'ըսեն տեղը պիտի անպատճառ,
ՇԻՆԷ ԱՇԽԱՐՀ ՄԸ ՆՈՐ, ԲԱՐԻ, ԱՐԴԱՐ:

ՄԱՍՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

(Յաւելուածական)

Երբ վըրընջէ Մըհերի ձին,
Ազատութեան իբրեւ ոգին՝
Պիտի շողայ «Թուր Կայծակին.»
Պիտի տեղան կայծակ ու շանթ,
Որ կը պահենք որպէս աւանդ ...
Պիտի թափենք վըրէժին հուրն,
Գըլուխներուն՝ որոնք ի զուր,
Աշխատեցան մեր արեան մէջ
Մարել ԵՐԱԶը մեր անշէջ:

Ու երբ Թուրը դըրուի պատեան,
Պիտի ըլլայ Տօն Ցընծութեան,
«Բերդ»էն լոյսեր պիտի շողան:
Պիտի պարէ Ծովը Վանայ,
Վերէն երկինքը մօտենայ
Ու մասնակցի այդ ցընծութեան,
Այդ մեծ Տօնին Համայնական:

Ու մեր կոյսերը անարգուած,
Մեր պարմաններն ողջակիզուած,
Որպէս կոկոն ու որպէս ծիլ,
Որպէս ծաղիկ ու խաւարծիլ,
Հողին ծոցէն պիտ՝ բարձրանան,
Պիշ-պիշ նային, ուրախանան:

Պիտի վերնայ քօղը սուգին,
Սղթամարին ու Վարագին,

Պիտի զանգերը ղօղանջեն.
Երգը նորէն ալիսի հընչէ,
«Մոկաց լեռներ, պետ-պետ քարեր»
Ու «Ոստանայ պէլէք սարեր,»
Երգերուն հետ սարեակներուն,
Պիտի թըռչին հեռո՛ւն, հեռուն:

Հապա Վանայ «Տըլէ-եաման,»
Իր կարօտովը անսահման.
Աւտերուն մէջ, այգիներուն՝
Սիրտերէն մեր պարմաններուն,
Որպէս սիրոյ կանչն առաջին,
Պիտի գըրկուին հետն հառաչին
Մեր կոյսերուն՝ բացուած զերդ վարդ,
Թարթիչներով, որ ինչպէս կարթ,
Պիտի բըռնեն սիրտը անոնց,
Աչքերուն մէջ իրենց օրրոց:

Պիտի օրրեն հարսերը մեր,
Սեւ-սեւաչուի նոր մանուկներ:
Պիտ՚ ըլլայ երգն ա՛լ անհառաչ,
Որպէս աղբիւր մըշտակարկաչ,
Ու Հայ կինը կարօտագին
Պիտ՚ չըսպասէ ա՛լ կըռունկին,
Իր պանդուխտէն լուրի համար,
Սիրտը անյագ սիրոյ բուրվառ:

(Ա՛խ, ի՜նչ մութ է անցեալը մեր,
Քանի՜ մայրեր սեւ են հագեր.
Քանի՜ հայրեր՝ աչքերը բաց,
Բորբ կարօտով հող են իջած.

Ու նորածին քանի՜ մանուկ,
Ջերդ անմըշակ, ազազուն տունկ,
Իրենց պանդուխտ հօրն ըսպասեր ...
Քանի՜, քանի՜, քանի՜ հարսեր,
Խոր կարօտով կեանք են մաշեր ...
Թաղուի թող մեր անցեալն անհետ,
Ջըպըղտորէ երանաւէտ,
Ջուլալ ջուրը մեր նոր կեանքին:)

Պիտի շէննան քաղաք ու գիւղ,
Պիտի դառնան ա՛լ աներկիւղ,
Ջորս ծագերուն ցըրուած Հայեր,
Ինչպէս գարնան ծիծեռնակներն:
Պիտ՛ հընչեն երգն ու հորովէլ ...
Լայնատարած դաշտերը մեր
Ջըմրուխտ գոյներ հագնին նորէն.
Ու թեւ-թեւի պիտի պարեն
Լեռները մեր բարձրագագաթ,
Իրենց գըլխուն արեւը թագ:
Նոր քերթողներ, նոր խոյանքով,
Նոր Ջարենցներ՝ իրենց երգով,
Պիտ՛ գովեն փառքը մեր երկրին.
Ու նոր կեանքը պիտի բերկրի
Մեր հայրենի արեւուն տակ,
Ու վէտվէտի որպէս վըտակ:

Ջրրերէն լոյս պիտի ծագի.
Ցարը պիտի առնէ հոգի,
Ու երազը լեզուով քարի,
Պիտի բանայ մեր հանճարի
Փառքն՝ ամենուն աչքին դիմաց,
Որպէս ծըգտում երկնասըլաց:

Գեղահըրաշ Անին նորէն
Պիտի յառնէ մոխիրներէն:
Հըրաշագործ մեր Մայր Հողէն
Որպէս հըրաշք մը քարեղէն,
Պիտի ծաղկին շէն ու աւան
Իբրեւ քարէ վարդ ու շուշան:

Ու լեռը մեր յաւերժական,
Մեր լեռներու վըսեմ արքան,
Պատմուճանով ծիրանագոյն,
Արեգակին թագը գըլխուն,
Պիտ՝ ողջունուի քառագագաթ
Արագածէն մեր աստղաթագ,
Ու Սիփանէն բարձր ու հըսկայ,
Հայոց լերանց նոր նախագահ:

Օ՜, այն ատեն մինչ՝ եղերով,
Պիտի ըլլայ ցընծութեան ծով.
Մինչեւ Արտօն, Առնոան մինչեւ,
Որ տակաւին կապեր են սեւ...
Պիտի պարեն լեռները մեր,
Իրար կապած իրենց թեւեր.
Ծափ պիտ՝ զարնէ Ծովը Վանայ,
Ֆոյր մ'որ ինչպէս կ'ուրախանայ,
Եղբայրներու պարով զմայլած,
Արեգակը գիրկը առած,
Որպէս մանուկ մը լուսեղէն:

Ու քառասուն ցերեկ ու ցայգ,
Էջմիածնէն մինչեւ Վարագ,
Մինչ՝ Աղթամար, մինչեւ Նարեկ,
Պիտ՝ զանգերու ըլլայ համերգ:

Դինին պիտի հոսի առատ,
Ու մեր կոյսերը անարատ
Պիտի պարեն. քընար ու վին
Պիտի հընչեն ... եւ մարդ ու կին
Պարմանիներ, մանուկ ու ծեր
Պիտի պարեն, պիտի պարեն՝
Ա.րտ ու արօտ, թուփ ու ծառեր,
Ծով ու երկինք, դաշտեր, սարեր,
Ֆառասուն օր, քառ՚սուն գիշեր.
Որ յագենայ կարօտն հըզօր,
Ծովացած մեր սիրտերուն մէջ
Մեր անցեալէն — գիշեր անվերջ:

Տօնի օրերն երբ վերջանան
Ու երբ սիրտերը լիանան ...
Պիտ՚ հընչէ երգն աշխատանքին,
Որ դաշտերը վերածաղկին,
Որ չըմընայ թիզ մը հողի՝
Մեր քըրտինքովն որ չոդոդուի.
Որ աշխարհին ցուցնենք նորէն,
Թէ մենք կըրնանք նոյնիսկ քարէն
Հոսեցընել ոսկի ցորեն:

Ու հողերէն մեր քիչ անդին,
Բորենիներն՝ դուներն օդին,
Մարդագայլերն նօթի ու մերկ,
Հողերուն վրայ անմըշակ, լերկ,
Պիտի ոռնան երկինքն ի վեր,
Ու ափսոսան անցած օրերն:
Պիտի տանի հովն այդ ոռնոցն
Ա.շխարհներուն, խիղճը որոնց

Գուցէ լըսէ օր մ'ու զարթնի ...
Գուցէ զարթնի խիղճը երկնի:

Մըհեր, յետոյ տարի մ'ամբողջ,
Պիտի դիտէ նորաբողբոջ
Կեանքը, մինչեւ որ համոզուի
Թ'որքն ու այրին ա'լ չեն զըրկուի.
Հացի կարօտ որ չըկայ ոք,
Որ կը հոսի ա'լ կեանքն անհոգ
Մեր հողին վրայ ու մեր արդար
Աբեւուն տակ, յաւերժափառ
Մեր լեռներու թեւերուն տակն,
Ջըրերն ինչպէս մեր անապակ:

Պիտի մըտնէ ամէն մէկ տուն,
Պիտի շըրջի մէջ արտերուն,
Դիտէ մըշակն իր գործին մէջ,
Որ համոզուի թէ մարդը ա'լ
Իր սուրբ հացին տէրն է արդար:
Պիտի դիտէ բերքն արտերուն,
Այգիներուն, հընձաններուն
Հոսուն գինին արեւաշող,
Ու խըմորը տաշտէն յորդող:
'Ի երբ տեսնէ որ կեանքն է արդար,
Պիտ' հաւաքէ ծովածաւալ
Ժողովուրդն որ վերջին անգամ,
Լըսեն պատուէրն իր ու պատգամ:

Ինչպէս երազ մը մարմնացած,
Տոսպան բերդին վըրայ կեցած,
Այսպէս պիտի խօսի Մըհեր.
«Հայ ժողովուրդ, դարերն ի վեր

«Ձեր նախնիքը՝ ինչպէս սողուն,
«Զըգըռան իսկ ողորմութիւն:
«Իրարու դէմ էին լոկ քաջ,
«Իսկ թըշնամու ոտքի առաջ,
«Քըծնող, ըստոր ու գըլխահակ.
«Իրար’ հանդէպ՝ մատնիչ անարգ:

«Կային անշուշտ նաեւ քաջեր,
«Անձնանըւէր, հայրենասէր,
«Ամէն դարուն եւ ամէն տեղ,
«Որոնք իրենց կուրծքը շըքեղ,
«Թըշնամուն դէմ ըրին վահան
«Եւ արիւնով մըկըրտուեցան:

«Ի՞նչ կարելի էր ըսպասել ...
«Քանի մը մարդ հայրենասէր,
«Ժամանակին՝ միջոցին մէջ,
«Պահեցին միշտ ԿԱՆԹԵՂՆ անշէջ,
«Կատարին վրայ քառագագաթ,
«Արագածին մեր աստղաթագ:
«Մինչ որպէս մէկ սիրտ, մէկ հոգի
«Պիտ’ կանգնէին ամէնքն ոտքի,
«Արնածարաւ գայլերուն դէմ,
«Կիրճերուն մէջ ու մեր վըսեմ
«Լեռներուն վրայ, եւ որպէս շանթ,
«Իջն’ին անոնց գըլխուն, աւանդ
«Տալով զանոնք մեր սուրբ հողին:
«Այսպէս դարերն եկան–անցան
«Քաջերը խումբ–խումբ զոհուեցան,
«Եւ ըստրուկներ մընացին ա՛լ:
«Բայց մեր ըստրուկն իսկ անհանճար

«Ջեղաւ. կերտեց հըրաշալիք,
«Կամուրջ նետեց երկրէ – երկինք.
«Ու Եփրատը ըրաւ ճամբայ,
«Որ զարդարէ թագերն ու գահ
«Օտարներու: Ու հաւաքեց
«Ոսկի, արծաթ, եւ զարդարեց
«Իշխողներու ոստան, պալատ:
«Գընաց մինչեւ Շամ ու Պաղտատ,
«Բերաւ յակինթ ու ադամանդ...
«Ու չոր հացով մը գոհացաւ,
«Եւ աղօթեց ու գոհուեցաւ:

«Դարեր առաջ եկայ երբ ես,
«Ս.զատուԹեան ոգին որպէս,
«Որ շըղԹաներն՝ իրենց փըշրեմ...
«Ս.մէնքն ոտքի ելան իմ դէմ:
«Թըշնամուն դէմ գէթ մէկ անգամ,
«Ս.յդպէո սիրով ու միակամ,
«Ոտքի ելած գէթ ըլլային,
«Ս.յդ ըստրուկները մարդկային:

«Ս.մէնքը զիս անիծեցին,
«Եւ անէծքը ժողովուրդին,
«Ըլլայ նոյնիսկ 'ԹէՀ անարդար,
«Ինոր դիմաց մարդն է անճար:

«Ս.ռանձնացայ ես բերդին մէջ,
«Եկան – անցան դարեր անվերջ,
«Մինչեւ արցունքը եղաւ ծով,
«Ներկըւեցաւ մինչ արիւնով
«Ս.մէն Թիզ հող... Ս.մէն Հայ տուն

«Սուզի մըտաւ ... եւ արեւուն
«Լոյսը պայծառ՝ սեւ երեւցաւ.
«Բայց Վըրէժն ալ կուտակուեցաւ,
«Ծրծելով միշտ արցունք, արիւն,
«Եղաւ անվախ եւ աննըկուն:
«Եւ օր մըն ալ ցատկեց ոտքի,
«Ինչպէս ծով մ'որ կը փոթորկի,
«Հուժերուն դէմ գըրոհ կու տայ,
«Զայրոյթին մէջ կը հեծկըլտայ
«Կը նետուի վեր՝ դէմն երկինքին.
«Վըրէժն այդպէս ցատկեց ոտքի,
«Որ խորտակի հինը իսպառ
«Ամէն արգելք, ամէն պատուար:

«Մրհեր, կանչեց ամէն բերան,
«Ամէնքը մէկ ոտքի ելան.
«Ու հըրճուանքէն «Ձին» վըրընջեց,
«Եւ ոտքերով գետին թոփեց:
«Ու ցատկեցի ես ալ ոտքի,
«Եւ հըրճուանքէս արտասուեցի:

«Մընացեալը գիտէք արդէն,
«Ինծ' հետ էիք թըշնամուն դէմ,
«Երիտասարդ, մանուկ ու ծեր,
«Նոյնիսկ կիներ ու աղջիկներ ...
«Շատերն ինկան պայքարին մէջ,
«Ցաղթանակի յոյսը անշէջ,
«Ամէքներուն մէջ վերջին անգամ:
«Հազար ձեւով ետ պիտի գան,
«Հազար ճամբով՝ յայտնի, անյայտ,
«Որպէս բոյր, թոյր ու ճառագայթ,

«Կարօտի կանչ, հառաչ ու երգ,
«Որպէս ծաղիկ, պըտուղ ու բերք,
«Պիտի ետ գան անոնք կըրկին,
«Փարած մեր սուրբ հողի գըրկին:

«Ձեզի հետ են անոնք յաւէտ,
«Ու մանաւանդ երանաւէտ
«Ձեր նոր կեանքին, ձեր ճիգերուն ...
«Մէջն են անոնք ձեր երգերուն,
«Ձեր հառաչին ու կարօտին,
«Ձեր հըրճուանքին ու ձեր վիշտին.
«Մեծ իտէալին ըզձով կանչող՝
«Ըստեղծագործ, արեւաշող
«Կատարներուն անըրջային՝
«Երջանկաւէտ ապագայի:
«Տարեդարձն այս յաղթանակի
«Թող յիշեցնէ ձեզի կըրկին
«Ինկողներու վըսեմ պատգամն,
«'Ըլլալ մէկ սիրտ ու միակամ:'
«Նոյնն է նաեւ պատգամը ձեզ',
«Մեր պատմութեանը աղեկէզ ...

«Աւարտած է գործըս հիմա,
«Կ'իջնեմ նորէն բերդը Տոսպան:
«Մի' խորհիք թէ կը մեռնիմ ես,
«Բերդէն պիտի յաւերժապէս
«Հըսկեմ անքուն գերդ նաւապետ,
«Մեր աշխարհի սահմաններուն:
«Թէ հարկ ըլլայ՝ կ'իջնեմ կըրկին,
«Կ'անցնիմ գըլուխն մեր բանակին:
«Եղէք մէկ սիրտ եւ միակամ,
«Մընաք բարով վերջին անգամ:»

Ու ժողովուրդն ծովածաւալ,
Բերդին առջեւ երեսանկեալ,
Պիտի գոչէ «կեցիր, Մըհեր,
«Մի բաժնըւիր, կանուխ է դեռ,
«Կեցիր ընդմիշտ դուն մեզի հետ,
«Վայելէ կեանքն երանաւէտ:»

Պիտի կըրկնէ Մըհեր սակայն,
«Եղէք մէկ սիրտ եւ միակամ.
«'Թէ հարկ ըլլայ կ'իջնեմ կըրկին,
«Կ'անցնիմ գըլուխն մեր բանակին...
«Մընաք բարով վերջին անգամ,
«ԵՂԷՔ ՄԷԿ ՍԻՐՏ ԵՒ ՄԻԱԿԱՄ:»

ՀԱՄԱՆՈՒԱԳ

Մ Ա. Ա Ն Ա. Ի Ա. Ջ Ի Ն

Ես այս գիշեր
— Ես սոսկ Հիւլէ մ'կարօտակէզ՝
Միջոցին մէջ,
Ժամանակին մէջ ակընթարթ՝
Մր անիմաստ —
Ես այս գիշեր,
Կանգնած Բու դէմ,
Այսպէս խոնարհ, այսպէս վըսեմ,
Կը մրտածեմ՝
Սա անսահման, խորախորհուրդ,
Սա հունաւոր, մաթեմաթիկ
Տիեզերքին:

Ես այս գիշեր,
(Ինքս ինծի մո՛ւթ առեղծուած)
Հոգիիս մէջ յորդող գինի,
Կարկաչին տակ սա աստղերուն,
Եղբայրացած բոյսին՝ քարին՝
Գազանին հետ
Ու սողունին,
Էակներուն հետ բախտակից,
Բացուած այսպէս՝ վրսեմ ցաւին
Ու բերկրանքին,
Կը մրտածեմ սա «աւտո կեանքին»,
Կը մրտածեմ ես կազմրուող
Ու քայքայուող
Արեւներուն,
Աշխարհներուն,

Հիւլէներուն,
Հոգիներուն ...

կը մըտածեմ մարդուն նըտեմ
Ճակատագրին:

Կեանքը Մարդուն՝ ժամանակին մէջ
Ակընթարթ մը անիմաստ ...
Ջայնով, գիրով ու գիծերով
Մարմին հագած երազն իր աուտ ...
Մահէն յետոյ
Դեռ տեւելու տենչն իր ունայն ...

Փառքը Մարդուն,
Աւազին վրայ շինուած դըղեակ
Ժամանակի հեղեղին դէմ ...
Համբաւն անոր իբրեւ փայլակ
Գիշերուան մէջ,
Եւ յիշատակն
Իր վաղաշէջ ...

Միտքը Մարդուն ահմանափակ,
Խորքն իրերուն թափանցելու
Իր ջանքը զուր,
Ու Բացարձակն
Իր մըտքին դէմ, յաւերժօրէն՝
Կըղպըւած դուռ ...

Կը մըտածեմ ես միջոցին՝
Ընդարձակուող գերթ պըղպըջակ,
Գիտութիւնը մարդուն՝ պատրանք,

Կ'իյնայ Դաճէն Նեւտոնն հըսկայ...
(Ջըգողութեան օրէնք չըկայ)
Ու կը բազմի տեղն Այնըշթայն,
Cause-effectի փըշրըւած է արդէն շըղթան:

Կը մըտածեմ
Մարդուն վըսեմ ճակատագրին:
Միտքը Մարդուն՝
Վառուող հըրագ
Խաւարին մէջ համատարած.
Ճիգը Մարդուն՝
Սուրբ պատարագ...
Երգը Մարդուն՝
Երկինքները բացող հըրաշք...
Տենչը Մարդուն՝
Անշէջ կըրակ...
Յոյսը Մարդուն՝
Երկիր-երկին ծիածանող
Լոյս երփներանգ...

Ու կը նայիմ ժամանակին,
Միլենեաներ իրար վըրայ...
Մութն աւելի կը խըտանայ...
Դարեր, անվերջ, կու գան-կ'անցնին,
Ու երկիրը՝ ամուլ, անծին,
Ու երկիրը՝ գունտ մը հուրի,
Միջոցին մէջ կը գըլորի:

Ու կը նայիմ ժամանակին.
Լոյս մը աղօտ կը պըլպըլայ
Համատարած մութին վըրայ...

Նիւթն է ահա,
Շընչաւորուած
(Դաղանիք անլոյծ)
Տիզմին մէջէն վեր կը սողայ
Դէպի արեւ ...
կեանքն է ահա
(Վատնում անհուն եւ անիմաստ)
կը բարձրանայ,
կը բարդանայ,
Evolution,
կը գալարի,
կը տառապի,
Զարչարանքով կը սրբրանայ ...
կը սողոսկի դարերն ի վեր,
Դէպի երազ ու դէպի լոյս,
Ու երբեմն ալ կ'առնէ թեւեր:
կեանքն է ահա,
(Բրխած նիւթէն)
Որ իշխանի մը մէջ օր մ'ալ
Պիտ' խըտանայ.
Ըլլայ Պուտտա,
Իբրեւ ոգի, իբրեւ իտէալ.
Ըլլայ Սոկրատ,
Ու Կոմփուկիոս,
Ըլլայ Փրիատոս,
Ու բարձրանայ խաչին վըրայ,
(Ներքայրութեան, սիրոյ հրաւէր)
Որ մեր հոգին չըսարսռայ
Անէութեան վիհին վրայ:
Որ խաչն ըլլայ՝
կեանքէն՝ մահուան,

Երանաւէտ ուրիշ կեանքի մ'
Վըրայ նետուած՝
Կամուրջ – Միածան ...

Ու կը նայիմ դարերն ի վար
Ժամանակին,
Պատմութիւնն է որ կը հոսի,
Ու քաղաքներ կը կործանին,
Պետութիւնները կը սարսին,
Հըռոմն հըզօր ու Բաղկեդոնն,
Անկըրկնելի ու Ելլադան,
Հազար ցեղեր գետի նըման,
«Ժամանակի անծայր ճամբէն
Կ'անցնին կ'երթան»:

Մարդն անցած է,
Արեան ծովէն ու կըրակէն
Որ Յիսուս մը
Հաչին գամուի,
Երկիր – երկին
Պատրանքով մ'որ
Միածանուի,
Որ մեր հոգին
Սըրբագործէ Նարեկացին ...

Մարդն անցած է արեան ծովէն,
Bruno մ'որ խարոյկ հանուի
Որ կեղծիքը փառաբանուի,
Որ Սըխալն ու Սուտը տիրեն:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Երբ արեւներ կազմըւեցան,
Ես հոն էի ...
Երկիրն երբոր բաժնըւեցաւ,
Ես հոն էի ...
Ու միշտ ներկայ եղած եմ ես,
Ամէն ծընող էակի մէջ,
Ու միշտ ներկայ եղած եմ ես
Ամէն մեռնող էակի մէջ,
Այսպէս ծըներ՝ մեռեր՝ անվերջ ...

Առաջին ծիլն երբ ծըւեցաւ,
Ես հոն էի ...
Առաջին մայրն երբ ժըպտեցաւ՝
Մանուկի մը վըրայ հակած,
Ես հոն էի ...
Ու եղեր եմ ես ամէն տեղ,
Ես ուխտաւոր յաւերժական,
Տիեզերքն իմ տաճար շրջեղ,
Ես մըխացող իր խընկաման,
Ջրկայ ինձի ըսկիզբ ու վերջ,
Անվերջօրէն պիտի մըխամ ...

Բիւր–բիւրաւոր ձեւեր առեր՝
Բիւր անուններ եղեր եմ ես,
Տիեզերքի մէջ թափառեր՝
Ջերթ աստղերու նըշոյլ ու շող,
Ու Մայր երկրի գիրկն եմ թառեր,
Իր ծոցին մէջ եղեր եմ հող,

Հեղեղն ինձի քըշեր – տարեր,
Թաղեր յատակն ովկիանոսին ...
Օր մը նորէն ելայ՝ լոյսին,
Սիրտս արեւուն դէմ բանալու ...
Մըտեր եմ ես մէջը բոյսին,
Այնպէս խոնարհ, հնազ ու հլու ...

Բիւր – բիւրաւոր ձեւ եմ փոխեր,
Հասեր մինչեւ այս կատարին,
Հազար ուղք է վըրաս կոխեր,
Հազար անգամ գացեր՝ Հուրին ...
Հազար անգամ սուրէ անցեր,
Նոր ձեւերով կեանքին դարձեր,
Ու նոր սիրով կեանքին կառչեր.
Վաղը պիտի իջնեմ դամբան,
Ուրիշ կեանքով եւս պիտի գամ:

Յաւերժօրէն փոխեր եմ ձեւ,
Եղեր եմ թոյն, վըրէժ ու ոխ,
Հազար ձեւով առեր եմ թեւ,
Եղեր մըշուշ, անծիւ ու շող ...
Ես պայքարի կըրկէս՝ յաւէտ,
Եւ կարօտի հընոց անշէջ,
Երկու ոյժեր իրարու հետ,
Իրարու դէմ պայքարի մէջ՝
Ես պայքարի թատերաբեմ ...

Երկու ոյժեր իրարու դէմ,
Կրուիլ մէջ յաւերժաբար.
Մէկը միշտ զիս կը քաշէ վեր,
Ու միւսը կը քաշէ վար,
Ես երկուքին մէջ տարուբեր ...

Մէկը տեսնէն է հրզօր, յամառ՝
Փոփոխութեան, ձեւերու նոր,
Միւսը նորէն՝ յոգնած իսպառ,
Կայունութեան կարօտն է խոր ...

Բայց ինչ եմ ես, մի՞տք եմ թէ նիւթ.
Միտքը ինչպէս ձեւ է հազեր ...
Նիւթէն ինչպէս Միտքը ծագեր ...
Նիւթը կարո՞ղ է մրտածել,
Կրնա՞յ միթէ քննել, դատել,
Ինչպէս կրնայ սիրել, ատել ...
Յիշել ինչպէս կարող է նիւթն,
Ինչպէս կրնայ ունենալ գութ,
Ինչպէս՝ գիտնալ իրաւն ու սուտ ...

Ինչպէս կրնայ ատողերն համրել,
Նիւթը ինչպէս տարբաղադրել,
Ու քայքայել հիւլէն անգամ,
Կազմութիւնը անոր գիտնալ ...
Կարդալ ժայռին գիրն ու պատգամն ...
Իջնել ծովուն անդունդը խոր ...

Իսկ էութիւնս միտք է եթէ,
Անհրնար չէ՞ միտքին միթէ:
Ընդերքին մէջ նիւթին մրտնել,
Գաղտնիքները անոր քննել ...
Հին հարց է այս, բաւիլ անել,
Բանի՜–քանի միտք ու հանճար,
Կեցեր են հոս խեղճ ու անճար:

* * *

Տ'եզերքին մէջ՝ երկիրը մեր
Չէ աւազի հատիկ մ'անգամ,
Վաղը արդէն արեւը ծեր,
Պիտի բլլայ արիւնաքամ...
Բնութիւնն անշուշտ է անտարբեր՝
Մեր իղձերուն եւ անբզգայ...

Դարե՛ր, դարեր, դարեր անվերջ,
Շրջեր՝ երկիրն որպէս հրնոց,
Դարե՛ր, դարեր, դարեր անվերջ,
Թափեր արեւն՝ կրրակ ու բոց,
Ու մայր երկիրն իր ծոցին մէջ,
Կրրեր է միշտ մրրրիկ ու խոց...
Իո՞նչ է իմաստը մեր ճիգին,
Իմաստն իո՞նչ է մեր այս կեանքին,
Միջոցին մէջ, ժամանակին:

— «Հայրը ձեր երկնաւոր
«Կը հոգայ ձեզ համար,
«Ճրնճղուկին ու ճային՝
«Պահապան, հոգատար:

«Շուշաններն դաշտին պերճ,
«Տես, ինչպէս զարդարած,
«Սող'մանն իր փառքին մէջ
«Անոնց պէս չէ փայլած:»

— Կը լսեմ ես ճիչն յօշոտուող
Թըռչնիկներուն,

Վիթ մը անճար,
Վագրին ահով՝ ճիրաններուն
Մէջն է հիմա,
Դանակին տակ կը մըղկըտայ
Գառնուկ մ'անմեղ,
Աչերն իր գէջ՝
կը յիշեցնեն
Քրիստոս մը խաչին վրայ ...

Մօր մը անքուն,
Մօր մը տրժգոյն, մեղրամոմի՝
Դէմքն է հակեր,
— Աստուածամօր
Խոցուած պատկեր —
Մանուկի մ'որ հոգի կու տայ.
Անդին գիտեն է որ կը յորդի,
Ու կ'աւերէ տուն ու ղըղեակ,
Ու փոթորիկը կը պայթի,
Եւ նաւերը որպէս խըլեակ՝
Խարակներու դէմ կը նետէ,
Հաւու մը պէս կը փետրռտէ,
Եւ անդունդին մէջ անյատակ,
կը փըշրէ ու կը կոխկըրտէ:

Նայուածքիս դէմ,
Տառապանքներն մարմին առած,
կը տողանցեն
Շարքով մ'անվերջ,
Աչքերուս դէմ՝ երկինք մ'անհուն,
Հայեացքին մէջ՝
ՈՉԸՆՉՈՒԹԻՒՆ:

«Հայրը ձեր երկնային,
«Կը հոգայ ձեզ համար,
«Ճրնեղուկին ու ճային
«Պահապան, հոգատար ...:»

Ո՞ւր ես ով Տէր,
Տէր մարդասէր,
Տէր բարեգութ,
Աներեւոյթ,
Անգոյ, անզօր,
Կիսացընոր մըտքի ծընունդ ...

Տէր երկնային,
Ո՞ւր է երկին,
Վերը՝ թէ վար ...
Ու միտքն անճար,
Թող փընտռէ քեզ յաւերժօրէն ...
Հալածուի թող,
Քեզ չըգըտնողն,
Ճիշտը խօսողն ալ՝ անօրէն ...

Ու Մարդն ահա,
— Հիրոշիմա —
— Նակազաքի —
Ու հաւատքը, նեխած դիակ,
Որ կը պառկի,
Եզրին վիհի մը անյատակ,
Ու կեղծիքը՝ բոզի մը պէս
Դեռ կը կըրէ սիրոյ դիմակ ...

Ու մարդն ահա,
Մարդը բարի ու բարեպաշտ,

Աստուծոյ հետ
Իր հոգին հաշտ,
Մարդը բարի, քրիստոնեայ,
Ու ամէն օր,
Քրիստոսը խաչ կը բարձրանայ,
Կողը խոցուած արիւնլլուայ,
Ու աղգաւոր՝ Մայր մ'ունին որ
Սրիւն կու լայ:

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

Էյ, աշխարհ տընաւեր,
կեանքին հետ՝ մեզ ինչեր ես տուր,
Որքա՜ն վիշտ, որքա՜ն սուգ
Ու ցաւեր,
Ի՜նչ արիւն ու արցունք,
Ու աւեր,
Ի՜նչ անլուր արտամաշուք,
Ու դաւեր ...

Մայր երկիր,
Անտարբեր ու անգութ,
Ի՜նչ փառքեր ես տուեր,
Կեղծ ու սուտ,
Ի՜նչ թագեր ու մական,
Անվաւեր ...
Ինչե՜ր ես տեսեր դուն,
Քու ճամբուդ՝
Ի՜նչ ցեղեր հալածուած
Բռնաւեր ...
Ի՜նչ սարսափ ու մըրրիկ,
Կոտորած,
Ի՜նչ երազ՝
Արիւնի մէջ մարած ...

Էյ, երկիր բարեգութ,
Բարեբեր,
Մայրական ծոցըդ սուրբ
Ինչե՜ր է օրօրել –

Ներոններ, Աթիլլա, Ճէնկիզ-խան,
Ու Ծապուճ, Լէնկթիմուր, Ալփասլան,
Ու Համիտ, ու Թալիաթ, ըՍթալին,
Ու Հիթլէր, Մուսոլին:

Է՜յ, աշխարհ,
Դուն ինչե՜ր ես տեսեր,
Ինչքա՜ն գութ, ինչքա՜ն սէր...
Ծոցիդ մէջ Պուտտաներ
Են մաշեր...
Սոկրատներ են տանջուեր
Ու անցեր,
Ու Յիսուս խաչին վրայ
Հեծեծեր...

Մայր երկիր բարեբեր,
Բարեգութ,
Դուն ինչե՜ր ես տեսեր
Քու ճամբուդ,
Դեռ ինչե՜ր է պահեր
«Վաղ»ը մութ,
Մըշուշուած խոստումով՝
Կեղծ ու սուտ:
Մըշուշին մէջէն՝ բայց Մարդն ահա
Կը տեսնէ իր շուրջը Ահ ու Մահ:
Ուրեմն ո՞վ պիտ՝ բռնէ
Մեր ձեռքէն,
Լըքուած ենք մենք
Երկրէն-երկինքէն:

Գաղափարը մեռած է արդէն,
Գիտութիւնը՝ գործիք մահաբեր,

Հաւատքը զարնուած է սրտէն,
Մահացու վիրաւոր Յոյսը ծեր:
Դուխը ցոյց ու կեղծիք է միայն,
Ցաւին դէմ երկինքը անտարբեր,
Պայքարն ու Մրցումն են իրական,
Անհաւոր յոշոտում ամենուր,
Բոյսերէն մինչեւ մարդն ու գազան ...
Այժն է որ կը վրճռէ ամէն բան,
Տրկարը ուրի տակ առաթուր.
Իրաւունքն անիմաստ բառ մ'է լոկ,
Անզօրը չունի ոչ մէկ պաշտպան,
Անօգուտ են աղօթքն ու բողոք:

Բընութեան անողոք չարիքին
Դիմացը, կեցեր է մարդն անզօր,
ըՍփոփանքն ալ չունի պատրանքին,
Հիներու՝ զօրաւոր մըխիթար՝
Մահուան դէմ, ու ցաւին ու սուգին,
Մահուան դէմ անհաւոր, անմիկին:

***

Անապատէն, անառաջնորդ,
Լըքուած ենք մենք
— Ջաւակներ խորթ —
Միջոցին մէջ:
Նիւթը կրրակ,
Հընոց անշէջ,
Կամ պաղ դիակ,
Տ'եզերքին մէջ ...
Հրրատոր սառ,
Վէնիւսը տաք,

Մարդը անճար,
Իր ճամբան փակ ...

Մենք ի՞նչ ընենք,
Որո՞ւ դիմենք,
Մենք ժառանգորդ
Նոյն պատրանքին ու նոյն ցաւին,
Ու նոյն գիրին,
Ու նոյն դաւին:

Աստուածները
Մեռած են ա՛լ,
Մեր հոգւոյն մէջ՝
Ցուրտ ու խաւար ...
Ցաւն ըզգայինք
Գէթ իրարու,
Ու գըրկէինք
Զիրար հըլու,
Մէկտեղ լայինք:

Ցաւն ըզգայինք
Գէթ իրարու,
Որքերու պէս
Հեզ ու հըլու,
Ու բըռնէինք՝
Իրարու ձեռքն,
Ու կապէինք՝
Իրարու վէրքն,
Սրտաբուէինք
Իրար փարած,
Մութին, ցուրտին,

Մահուան դիմաց,
Մենք իրարու
Ջեռքէն բըռնած,
Իրար՝ ցաւին
Ու կարօտին,
Սիրտերնիս բաց ...

***

Այս է ահա Վիրը ճակտին՝
Սդամորդուն,
Բնութիւնն անգութ,
Ընկերը նննգ,
Շուրջը միայն,
Ամենուրեք,
կեղծիք ու սուտ,
Ամէն քայլին դէմ
Որոգայթ,
Ու ահաւոր ոյժով զինուած,
Ճակատներու ենք բաժնըւած,
Ու կը սպասենք,
Դարանակալ ...

Ու կը կախուի՝
Սուրը Մահուան,
Մեր աշխարհի
Գլխուն վերեւ ...
Լուսինն անփայլ,
Արեւը սեւ,
Մեռած՝ իտէալն՝
Եղբայրութեան.
Մեր հոգւոյն մէջ՝

Խաւար անվերջ,
Մեր սիրտին մէջ՝
Սուզի կեղերջ ...
Ու տակաւին,
Գիշեր եւ օր,
Դըժոխքին մէջ՝
Այս ահաւոր,
Մեր ուղեղները
Կը տանջենք,
Որ դիւային՝
Ի'նչ գիւտերով
Զիրար ջընջենք:

ՄԱՍՆ ԶՈՐՐՈՐԴ

I

«Ունայնութիւն ունայնութեանց»,
Դահերն ամէն պիտի փըլլին,
Անցաւոր են փառքերն ու գանձ,
Ամէն երազ ու ամէն սէր,
Բոլոր իղձեր, բոլոր յոյսեր,
Ամէն կարօտ, ամէն յուշեր,
Օր մը իսպառ պիտի մարին ...

«Ունայնութիւն ունայնութեանց»,
Ոչինչ պիտի մընայ անանց ...
Եկեր ենք մեր կամքէն անկախ,
Տեսեր քնութեան հազար դաւեր,
Մեր հոգւոյն մէջ վիշտ ու ցաւեր,
Ու մեր շուրջը մահ ու աւեր,
Մեր սիրտին մէջ սոսկում ու վախ ...

Ու որ Մահէն քիչ սարսափենք,
Սուտ հէքիաթներ ենք մենք հիւսեր,
Որ մեր սուտով մեզի խաբենք ...
Սուտով՝ եկեր հոս ենք հասեր,
Սուտով մենք մեզ՝ մըխիթարեր,
Կարծեր ենք որ լոյս ենք վառեր,
Ու մեր ճամբան լուսաւորեր ...

II

Հիմա գիտենք արդէն՝ խաբկանք է ամէն բան,
Ու ոչ մէկ լոյս՝ լուսաւորէ որ մեր ճամբան.

Հիմա գիտենք՝ բընութիւնն է անկարեկիր՝
Մեր ցաւին ու տառապանքին,
Մեր ճիգերուն ու խոյանքին ...
Մեր նրագին չէ համակիր,
Չէ իսկ գիտակ մեր գոյութեան,
Ծրագրէն դուրս ենք մենք բընութեան,
Եթէ նոյնիսկ Ան ուննայ իր ծրագիրն:
Լաւ չէ՞ ուրեմն հանգչիլ ընդմիշտ,
Անէանալ,
Նորէն հողին վերադառնալ ...

Ա՜խ, ով նայեր է արեւուն,
Հըմայուեր է իր շողերէն
Ու դարձեր է գերին՝ կեանքին ...
Ա՜խ, ով նայեր է երկինքին,
Ու թողեր որ սիրտն օրօրեն,
Շողքն աստղերուն ու լուսնակին,
Եղեր է ան գերին՝ կեանքին ...
Ա՜խ, ով նայեր ծառին, ծաղկին,
Լերան, մարգին ու առուակին,
Ունկընդրեր է երգը սիւքին,
Եղեր է ան գերին կեանքին ...

Ով սիրեր է ու տառապեր,
Գըլուխ – գըլխի կամար կապեր,
Սիրածին հետ բոյն է շիներ,
Անմար սիրով՝ ծագեր հաներ,
Անոնց համար սիրտ է մաշեր,
Անոնց համար աղօթք ըսեր,
Ինչպէ՞ս թողնի ու հեռանայ,
«Հող էր, հողին վերադառնայ»,
Իսպառ ջընջուի, անէանայ ...

Ով երազի տլեր ծընունդ,
Սիրտն ըրեր է՝ օրրոց անոր,
Աչիւնն ըրեր անոր սընունդ,
Ու մեծցուցեր զայն օրէ – օր,
Ու յոյսերով ծիածանէ՝
ըՍպասեր՝ որ ան ծածանէ
Թեւերն անհաս բարձունքներին,
Աւծիւ մ'ինչպէս վեհ ու հըզօր ...
Կըրնա՞յ միթէ ան հեռանալ,
Ջընջուիլ իսպառ, անէանալ:

Ով եզներուն՝ եղբայրացեր,
Մաճը ուսին՝ արտ է գացեր,
Հողն է հերկեր՝ մուճն ու լոյսին,
Ու կեցեր է, ու հիացեր,
Երբ տեսեր է արեւն ուսին,
Հըսկայ հասակը Աւնոսին ...
Ով մըշակեր արտ ու այգի,
Քրտինքով հողն է ոռոգեր,
ըՍպասեր՝ որ ծառը ծաղկի,
ըՍպասեր՝ որ ալուկն աճի,
Ու գըլուխը դըրած մահճին,
Լուսնակին տակն արտն է պառկեր,
Ջուրն եկեր ու ծափ է զարկեր,
Աւտեղն ըմպել՝ պար են սարքել,
Ջեփիւռին հետ չարաճըճի ...:

Ով գառներու հետ է մեծցեր,
Հագեր պըզտիկ մի գափանակ,
Լերան լանջին սըրինգ ածեր,
Պառկեր է բաց երկինքին տակ,

Նայեր երկինք ու զարմացեր,
«Ա՜հ, աստղերու որքան ճերմակ ...»

Երազին մէջ Դաւիթ դարձեր,
Ժողովեր՝ գայլ ու նապաստակ,
Ժողուեր՝ վագրեր, առիւծ, արջեր,
Գառներուն հետ զիւղ մըտցուցեր,
Գիւղացիներն իրար անցեր,
Գոցեր են դուռ, երդիք, ղրոնակ ...

Ով հրեղէն ձի է հեծեր,
Սըլացեր է որպէս փայլակ,
Մըհեր՝ Տոսպան բերդէն կանչեր,
Ու զայն ըրեր է օգնական,
Ազատեր է Վան ու Ոստանն,
Ազատեր է ողջ Հայաստան,
Ինչպէ՞ս թողու կեանքն ու զընայ,
Ջընջուի իսպառ, անէանայ:

. . . . . .

— Այս է կեանքը, ողբըդ ոչինչ փոխել կըրնայ,
Ով եկեր է պիտի մեկնի՝ կանուխ կամ ուշ,
Պիտի դառնայ, ոմանց համար, կարօտի յուշ,
Ու շատ չանցած, յիշատակն ալ պիտ՛ չըմընայ:

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

I

Ուրեմն այսպէս՝ ամէն եկող
Պիտի մեկնի աչքերը բաց,
Զրկայ մեզի մահէն վըրկող,
Պիտի մեկնինք անյոյս՝ խաբուած ...

Հարըստութիւն, փառք ու հանճար,
Պիտի դառնան հող ու փոշի ...
Պիտ՝ խորտակուի ամէն տաճար ...
Պիտ՝ չըմընայ հետքը յուշի ...

Աստղերու լոյսն իսկ պիտ՝ մարի,
Արեւուն հուրը ըսպառի ...
Օր մը, երկիրը պիտ՝ սառի,
Պիտի չըմնայ հետքն իսկ բոյսի ...

Մայր երկիրը՝ որբեւայրի,
Անվերջ պիտի նըստի մութին,
Ու սրգայ փառքը անցեալի ...
Ոչ մէկ տեղէ նըշոյլ գութի,

Ոչ մէկ տեղէ քոյր մը բարի,
Պիտի գայ իր քովը նըստի ...
Ոչ ոք պիտի յոյս մը վառի,
Իբր ըսփոփանք իր մեծ վիշտին:

***

— Իմաստն ի՞նչ է այս կեղերջին,
Կեանքը պիտի տեւէ յաւէտ,
Մենք չենք հասեր վերջին էջին,
Գիրքն այս պիտի չունենայ վերջ ...
Ամէն անհատ՝ բառ մ'է կամ կէտ,
Հոն տեղ մ'ունի ամէն մէկ բառ,
Ամէն նըշան եւ ամէն տառ ...
Ու դուն այսպէս՝ անյոյս, անճար,
Ողբ կը հիւսես լեղապատառ ...

Կեանքը ծով է յաւերժական,
Անհատները կաթիլներ միայն,
Կաթիլները կ'երթան կու գան,
Բայց պիտ' մընայ ծովն յաւիտեան ...

Հեռո՛ւ, հեռու, հեռու մի օր,
Թէ արեւը նոյնիսկ մարի,
Մարդը՝ արդէն հոն չըհասած,
Այդ սեւ օրուան դեռ չըսպասած,
Թրոիչքով մը ամենազօր,
Նոր երկիրներ պիտի թառի,
Վառէ ջահը իր հանճարի:

Ու մարդն իր հետ պիտի տանի,
Վրսեմ, անմերձ, անկըրկնելի
Հանճարն անհուն Շէյքսպիրի,
Ու «Դըժոխք»ի երգիչը հոն պիտի բազմի ...
Վըսեմական Հոմերը հոն պիտի հասնի,
Վիրգիլն նորէն մարդուն սիրտը պիտի գերէ,

Նորեկների հոգիներին ու միաքերին,
Կէօթէն նորէն, քաղցրը լուծով պիտի տիրէ:

Պիտի բընաւ հոն չըհրնչեն երգեր մարտի...
Նոր ու շրքեղ բեմերու վրայ պիտի փայլին
Հին հանճարներն՝ Եւրիփիտի
Ու Սոֆոկլի ու Էսքիլի...

Պիտի երթան հոն՝ Սոկրատէսն,
Ու Պրոտաոն ու Պիւթակոր,
Վրսեմ փառանգն հանճարներու
Ամէն ազգի, ամէն երկրի...
Անմահական Պէթհովէնի՝
Պիտի հրնչէ մեծ սիմֆոնին...

Ու նոր փայլով պիտի շողայ,
Անմահ հանճարն Միքէլ Անժին.
Ռաֆայէլին ու Տա Վինչի'ն...

Աստուածային Նարեկացին,
Պիտի աղօթքն իր մրմնջէ,
Կոմիտասեան երգր նորէն,
Պիտի հրնչէ՝ յաւերժօրէն,
Սայեաթ Նովու՝ գօզալն նորէն
Անմար սիրով պիտի կանչէ...

II

Մեր հոգւոյն մէջ,
Ո՞վ է վառեր
Կայծն այս անշէջ,

Որ ծիրանի՝
Գոյներ առեր,
Ծիածանի
Պար է պարեր ...
Մերթ ալ եղեր՝
Կիզող մի բոց,
Մեր սրտին մէջ
Կրակ մաղեր ...
Մըղեր մերթ մեզ
Վհհ թըռիչքի,
Ու ողջակէզ՝
Վըսեմ կիրքի ...
Մարդը տարեր
Մահուան խաչի
Ու խարոյկի,
Լոյս է վառեր՝
Քառաթեւէն՝
Որ չըյանգի,
Որ ճաճանչի,
Մարդն ոչինչի՝
Անդունդն ի վար
Որ չըսուզուի
Ու չըկորչի:

Ո՞վ է վառեր՝
Մեր հոգւոյն մէջ,
Կայծն այս անշէջ,
Մերթ վերածած՝
Բոց երազի,
Մարդն հողածին՝
Թեւեր բացած

Ու սըլացած
Է անհասին ...

Ո՞վ է վառած՝
Մեր հոգւոյն
Այս անմար կայծն,
Որ մի հարուստ
Հրզօր իշխան,
Էըքէ իր կինն
Ու երեխան,
Կարծես վերուստ՝
Կանչող ձայնի
Մը ունկընդիր,
Կեանքն երկնատաք
Ընէ վրսեմ
Մի պատարագ:

Ուրկէ՞ այս կայծն՝
Որ ծիրանի
Պոյներ հագած
Կը ծածանի
Հոգիին մէջ,
Կ'ըլլայ քերթուած
Ու սիմֆոնի,
Կ'ըլլայ քարէ
Երգ մը անճառ,
Կ'ըլլայ կոթող,
Կ'ըլլայ տաճար
Երկնասըլաց
Ու աղօթող,
Կ'ըլլայ երանգ,

Կ'ըլլայ գոյնի
Լոյս ու շուքի
Համանուագ ...
Ուրկէ այս կայծն,
Ծիածանի
Գոյներ կապած,
Կը ծածանի,
Կը կանչէ մեզ
Ու կը տանի՝
Անմերձ, անհաս
Կատարներուն:

ՄԱՍՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

— Դուն ի՞նչ գիտես
Խորհըրդաւոր Տիեզերքի
Գաղտնիքներէն ...
Դուն մանիկ մը, մանիկ չընչին,
Մանիկն ինչպէ՞ս պիտի գիտնայ
Միտքն ամբողջին:

Փիտցիր միայն, թ'ով եկեր է,
Աստուածացեր է ու անցեր ...
Ով մըրկեր է՝
Սիրոյ բոցով,
Ով տանջուեր է անբոյժ խոցով,
Ով սիրան ըրեր կարօտի ծով,
Զաւկի մ'համար ով սեւ կապեր,
Ով տառապեր՝
Ուրիշի մը վիշտ ու կոծով,
Աստուածացեր է ու անցեր,
Անցեր է, չէ անէացեր:

Ով նայեր է ու զարմացեր,
Ամէնուն դէմ սիրտը բացեր,
Եղբօր մը հետ անճար լացեր,
Սըրբացեր է,
Աստուածացեր է ու անցեր ...

Ով եկեր է,
Եղբայրացեր՝
Հողին, քարին,
Բոյս ու ծիլին,

Ծաղկին, ծառին.
Ամէն բանէ մաս ըստացեր,
Ու բաժնուեր է ամէնուն.
Հազար ձեւով կըրկէս իջեր,
Հազար անգամ այրուեր, շիջեր.
Հազար ձեւով եկեր անցեր,
Անցեր է, չէ անէացեր:

Բընութեան մէջ
Ոչինչ, ոչինչ կ'անէանայ,
Ոչ մէկ հիւլէ, ոչ մէկ էակ.
Անմահ է Մայր Բընութիւնը,
Եւ իր ամէն մանրիկն անմահ
Պիտի մընայ:

***

— Ի՛նչ ելեր ես կը ցափըռտես,
Կարծես բնութեան գաղտնիքները՝
Լոկ դուն գիտես.
Ո՞ւր է գաղտնիքն «խորհըրդաւոր»
Տիեզերքին՝
Որ մեր միտքին ըլլայ անտես ...
Բընութեան մէջ կան լոկ աստղեր,
Բոց ու մոծիր,
Անոնց միջեւ՝
Պարապութիւն ու մըթութիւն,
Անիմաստ ու անծայրածիր.
Հոն տեղ չըկայ
Ոչ Հոգիին եւ ոչ Միտքին,
Ոչ իսկ կեանքին:

Խորթ է կեանքը՝ Տիեզերքին,
Ու Մայր Բնութիւնն՝
Անտարբեր է, անհամակիր՝
Մեր սէրերուն ու փափաքին.
Դուրս ենք անշուշտ մենք Ծրագրէն
Տիեզերքին,
Եթէ նոյնիսկ Ան ուննայ
Մի Ծրագիր:

— Դուն կը տեսնես լոկ երեւոյթն,
Երեւոյթը նիւթն է անշուշտ,
Ոյժն է սակայն նիւթին էութեն,
Ոյժն է ոգին
Այս հրաշքին ...
Ու չի կրնար նիւթը լուծել՝
Խորին խորհուրդն
Այ անսահման Տիեզերքին ...
Չի կրնար նիւթն՝
Ըսկզբնակը ըլլալ Միտքին,
Ոչ ալ կեանքին,
Միտքն է հիմքը Տիեզերքին:

Բնութիւնը իր Ծրագրին
Ունի յստակ,
Ու Ծրագրին մէջ, Մայր Երկիրն
Իր նպատակն ...
Միտքը Մարդուն՝ անտարակոյս
Հոն տեղ ունի,
Արդէն բացած հրզօր թեւերն
Իր անպարփակ,

Մինչեւ հեռու միգամածներ
կը սաւառնի:

Բնութիւնը ծով է անսահման,
Այդ ծովուն մէջ մենք կը սուզուինք,
Սակայն պիտի չդկորսուինք՝
Ցաւիտեանէ մինչ յաւիտեան:

Կեանքը մէկ է, Համանուագ,
Ու մենք «խազ»երն այդ նուագին ...
Կեանքն է վրսեմ մի պատարագ,
Ամէն էակ, ամէն անհատ
Մաս կը կազմէ
Այդ սրբազան
Պատարագին:

Մէկ է կեանքը,
Մէկ է նաեւ Ակը կեանքին,
Մայր Բնութեան անմահ Ոգին,
Կը բրխինք մենք այդ Ակունքէն
Ոռոգելու անհուն դաշտերն
Տիեզերքին ...

Պիտի դառնանք օր մ'անպայման
Նորէն Ակին,
Ու հոն ըզմիզ զբոնանք լըման: